

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення АПБ

САВЧУК РОМАН ВАСИЛЬОВИЧ

**Ринок зерна і перспективи його розвитку / Grain market
and prospects of its development**

Спеціальність – 8.03050401 «Економіка підприємства»
Магістерська програма – Економіка і фінанси підприємств
агропромислового виробництва

Магістерська робота

Виконав студент групи
ЕФАПм-21
Р. В. Савчук

Науковий керівник:
д.е.н., професор
В. І. Копитко

Магістерську роботу допущено
до захисту:

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ Р.Ф. Бруханський

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ I. Теоретичні засади функціонування і розвитку ринку зерна.....	6
1.1. Сутність організаційно-економічних основ ринку зерна і його місце в структурі агропромислового комплексу.....	6
1.2. Наукові основи функціонування зернового ринку.....	12
1.3. Світовий досвід регулювання і розвитку ринку зерна.....	19
Висновки до 1 розділу.....	26
Розділ II. Економічна оцінка розвитку виробництва зернових культур і ринку зерна.....	27
2.1. Організаційно-економічні умови виробництва і розвитку ринку зерна.....	27
2.2. Організація виробництва зерна та її вплив на формування ринкових фондів зернопродукції.....	32
2.3. Економічна оцінка ринкової ефективності зернового господарства.....	43
Висновки до 2 розділу.....	52
Розділ III. Шляхи поліпшення ринкового механізму зернопродуктового господарства та його регулювання.....	53
3.1. Удосконалення виробничої програми зернопродуктового господарства як основи формування ринкової пропозиції товарної продукції.....	53
3.2. Інтенсифікація економічних зв'язків та зерновиробництва в сучасних умовах розвитку ринку зерна	67
3.3. Пріоритети державного регулювання зернового ринку.....	78
Висновки до 3 розділу.....	85
Висновки і пропозиції.....	86
Список використаних джерел.....	89

ВСТУП

Актуальність теми. Аграрний сектор України є важливою складовою національної економіки, це один з провідних важелів сталого економічного розвитку країни, роль якого особливо посилюється на етапі входження нашої держави у світовий економічний простір.

Зернове виробництво належить до стратегічних галузей будь-якої держави. Протягом тривалого періоду Україна за показником виробництва зернових на душу населення належала до першої десятки країн світу. На сучасному етапі розвитку зернового ринку країни спостерігаються тенденції випередження темпів виробництва зерна над темпами розвитку внутрішнього ринку. Крім того, останнім часом набуває все більшої актуальності виробництво достатньої кількості зерна не лише для забезпечення внутрішніх потреб держави, а також для зміцнення позицій України на світовому ринку.

Саме тому стан ринку зерна є індикатором економічних реформ, що проводяться в країні та один із найважливіших показників їх якості. Ринок зерна найбільш чітко відображає загальні закономірності розвитку товарного аграрного ринку, він увібрав в себе всі елементи ринкових відносин, тому його можна розглядати як модель ринків іншої сільськогосподарської продукції.

Проблеми, пов'язані із функціонуванням національного ринку зерна, насамперед з підвищенням темпів виробництва зернових, мають не лише економічне, а й соціальне та політичне значення. У зв'язку з цим актуалізується необхідність всебічного аналізу причин виникнення кризових явищ на ринку зерна, розробки системи заходів, спрямованих на його позитивний збалансований розвиток та забезпечення конкурентоспроможності у світовому просторі.

Аграрні реформи, що відбуваються в нашій країні, проходять в досить складних соціально-економічних умовах. Безумовно, це не могло не відобразитися на зерновиробництві. Період ринкових перетворень вніс

суттєві як якісні, так і кількісні зміни як у зернове господарювання, так і у формування та функціонування зернового ринку.

Суттєвий методологічний внесок в дослідження проблем формування та функціонування ринку зерна, вивчення його кон'юнктури, організаційно-економічних відносин при становленні та функціонуванні ринку зерна зробили сучасні вчені В.Г. Андрійчук, В.Я. Амбросов, В.І. Бойко, О.Д. Гудзинський, С.І. Дем'яненко, М.Ю. Єрмаков, С.М. Кваша, І.Т. Кіщак, М.Г. Лобас, Ю.Я. Лузан, С.В. Майстро, М.Й. Малік, П.М. Макаренко, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, І.І. Червен, В.С. Шибанін, О.Г. Шпикуляк, О.М. Шпичак, В.М. Яценко, О.М. Яценко та ін.

Мета магістерської роботи є узагальнення теоретично-методичних та організаційно-економічних засад розвитку ринку зерна, економічна оцінка виробництва зернової продукції в сільськогосподарському підприємстві, покращення ринкового механізму зернопродуктового господарства.

Предметом дослідження є теоретичні засади та прикладні аспекти розвитку виробництва зернових культур і ринку зерна.

Об'єктом магістерської роботи є процеси виробництва зерна в умовах розвитку зернового ринку в ТОВ «Україна-2001» смт. Ямпіль Білогірського району Хмельницької області.

Основні завдання, які ставилися в процесі дослідження:

- дослідити теоретичні засади розвитку ринку зерна;
- провести економічну оцінку виробництва зернових культур в сільськогосподарському підприємстві;
- розробити виробничу програму зернопродуктового господарства.

Під час дослідження використовувалися такі методи: статистичний метод дослідження – застосовується у процесі дослідження масових даних і дозволяє встановити вплив тих чи інших факторів на кінцеві результати виробництва. Цей метод розглядає також об'єктивні статистичні показники в їх взаємодії і динаміці; балансовий метод – використовують при

зіставленнях, коли загальна величина показника повинна дорівнювати сумі окремих його частин.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативно-правові акти України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики і продовольства, інших міністерств і відомств, наукові розробки вітчизняних та зарубіжних авторів, річні звіти ТОВ «Україна-2001».

Обсяг і структура роботи: магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій. Обсяг роботи містить 95 сторінок комп'ютерного тексту, а також містить 28 таблиць, 3 рисунка та 60 найменувань використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ РИНКУ ЗЕРНА

1.1. Сутність організаційно-економічних основ ринку зерна і його місце в структурі агропромислового комплексу

В попередній період становлення ринкових відносин у продовольчому секторі економіки країни спостерігалось посилення спаду виробництва як в цілому в агропромисловому комплексі, так і в його окремих галузях при одночасному виникненні нових ринкових структур. До цього ж періоду відноситься децентралізація управлінських повноважень: функції держави кардинально змінилися на сільськогосподарських і продовольчих ринках, з ринкового монополіста воно досить швидко перетворилося в ринкового агента, що займається закупівлями продукції в рамках своєї ринкової квоти. В Україні була прийнята ринкова модель господарювання, побудована на лібералізації економічних відносин, котра передбачала обмеження державного регулювання міжгалузевих соціально-економічних зв'язків за одночасного скорочення самих соціальних гарантій.

До найбільш важливих змін в агропромисловому комплексі можна віднести появу раніше не існуючих структур, значення яких досить швидко зростає, наприклад, великого числа посередницьких структур між товаровиробниками та споживачами зернової продукції. В результаті за останні більш ніж два десятиліття після лібералізації ринків, суб'єктно-об'єктна структура АПК зазнала дуже серйозних змін [1; 7].

В сучасних умовах чітко стали проявлятися негативні наслідки спрощеного розуміння організаційно-економічних основ ринку та ринкових відносин, заснованих на свободі купівлі-продажу, яка виключає державне втручання. Ринкові перетворення вітчизняного АПК як правило супроводжуються кризовими явищами, котрі зачіпають зернопродуктовий комплекс, викликають різке зменшення кількості виробництва у сільському

господарстві та суміжних галузях переробної промисловості, порушення паритетних взаємовідносин, погіршення технічного стану обладнання, незадовільне використання потужностей виробництва, збільшення втрат зернових, зернопродукції та хлібопродуктів при одночасному зниженні їх конкурентоспроможної якості.

У міру розвитку ринкових відносин управління агропромисловим виробництвом і розширення прав учасників ринкового середовища виникла необхідність вдосконалення ринкової моделі зернового ринку. Виявилася об'єктивна необхідність системного вивчення сутності ринку зерна і його місця в структурі АПК, структурно-функціонального змісту даного ринку, чинників у формуванні співвідношення попиту-пропозиції, цін, виявлення детермінантних зв'язків між учасниками зернового ринку. Ринкова структура, яка в найбільшій мірі задовольняє потреби споживачів і відповідає їх вимогам, задовольняє стійкий попит високоякісною продукцією за прийнятною ціною є ефективною. Метою агропродовольчого ринку є створення умов та стимулів для виробництва і переробки продукції на базі створення ефективного ринкового механізму, взаємної зацікавленості виробника, оптового торговця і споживача. Основа даного процесу полягає у встановленні тісних господарських зв'язків між учасниками ринку, а також в регулюванні виробництва і збуту продукції сільського господарства з урахуванням поточного та потенційного попиту [12].

Становлення сучасної організації аграрного ринку відбувається в досить складних умовах, деякі його елементи тільки формуються або ще відсутні, що обумовлює порушення рівноваги між галузями АПК, порушує також еквівалентні обмінні процеси між сільськогосподарським та промисловим виробництвом, а самі сільськогосподарські товаровиробники поки за інерцією більшою мірою орієнтуються не на ринок, а на уряд.

Найважливіший сектор аграрного ринку – зерновий ринок, який є складною системою економічних взаємин і інтересів учасників ринку. Вітчизняний зерновий ринок займає провідну позицію в АПК країни і за

обсягом продажів і за ринковою інфраструктурою. В дослідженні сучасного стану і перспектив перетворення вітчизняного АПК системоутворююча роль відводиться зерновій галузі. Рівень розвитку зерногосподарства багато в чому обумовлює стан інших галузей АПК і, отже, соціально-економічну стабільність в країні. Забезпечення населення продовольством за рахунок вітчизняного виробництва є стратегічним напрямком, оскільки від його наявності багато в чому залежить не тільки продовольча, а й національна безпека держави [4].

Сутності категорії «ринок» приділено достатньо уваги в дослідженнях багатьох вчених-економістів. В системі економічних категорій термін «ринок» застосовується в різних значеннях і інтерпретаціях, наприклад, як сфера товарного обігу, чи трактується у значенні всієї сукупності економічних відносин з приводу купівлі-продажу товарів, послуг тощо. Ринок опосередковує рух відтворення згідно законів товарного виробництва і обігу. Ринок впливає на формування структури виробництва і встановлює пропорції всього суспільного відтворення [5].

Визначення ринку зерна змінювалося з розвитком відносин господарювання в агропромисловому комплексі, що видно з наукових робіт відповідних періодів.

Ринок зерна може бути визначений у значенні «системи регулювання фінансово-економічних, комерційних, кредитно-податкових, соціальних, морально-етичних і правових спонукальних мотивів, заходів, норм, ситуацій, процесів і явищ, що сприяють задоволенню населення хлібопродуктами, хлібом, хлібобулочними, кондитерськими і макаронними виробами високої якості вузького асортименту » і зазначає, що основна роль ринку зерна в економіці країни визначається наступними функціями: сприяння розподілу зерна між споживачами, тобто задоволення платоспроможного попиту населення в придбанні зерна та продуктів його переробки; ринок допомагає споживачам самостійно формувати індивідуальну структуру харчування, відповідну їх інтересам і доходам [12].

Економісти розглядають зерновий ринок в якості складного явища, що включає в себе економічні, фінансові та соціальні складові. Наприклад, В. Стукач визначає зерновий ринок як «структурне утворення, що характеризує певний тип функціонування економіки і формування господарських зв'язків» [19].

Разом з тим зерновий ринок є «сукупність покупців і продавців, взаємодія між якими зумовлює можливість обміну, забезпечуючи при цьому ефективність вертикальної інтеграції процесів виробництва, розподілу, зберігання, переробки зерна та випуску продуктів на його основі» [20].

Ринок слід розуміти у вузькому і широкому сенсі: у вузькому він зводиться до товарно-грошових відносин, на основі яких реалізується продукція, коли товари переходять від виробників до споживачів з вартісної ціною, у широкому – це сфера товарного обігу, в основі якої лежить відтворювальний процес. Цілі і завдання відтворення національного доходу і чистої продукції на підприємствах визначаються потребами населення і обсягом виробничих потреб на основі попиту і пропозиції. За цих умов ринок ведеться, функціонує на основі економічних методів, які націлюються товаровиробників на ефективність і поєднаних в певній мірі з державним регулюванням ринкових відносин. Єдність відтворювальних процесів, обігу та обміну в товарно-грошовій формі, їх взаємовплив і органічний взаємозв'язок характеризують ринок в широкому сенсі цього поняття.

Ринок зерна як багатофакторне поняття являє собою систему фінансово-економічних, комерційних, кредитно податкових, соціальних, морально-етичних і правових спонукальних мотивів, заходів, норм, ситуацій, процесів і явищ, що сприяють задоволенню населення хлібопродуктами.

В результаті аналізу та узагальнення наукової літератури можна зробити наступний висновок: практично всі дослідники єдині в тому, що ринок зерна є складним утворенням, котре слід розглядати з багатьох позицій, серед яких можна вирізнити видову, галузеву, технологічну,

територіальну та інші, тобто тісно взаємозалежних і взаємодіючих між собою структур. Зміст зернового ринку не обмежується сукупністю відносин обміну, що регулюють сукупність господарських зв'язків і забезпечують процеси купівлі-продажу зерна та зернопродукції після стадії переробки, але включає товарно-грошові відносини зі сфери виробництва та споживання, в яких теж складаються господарські зв'язки між учасниками даного ринку.

Отже, в системі економічних категорій поняття ринок трактується різноманітно і неоднозначно. Виходячи з цього в економічній літературі склалися певні точки зору на сутність зернового ринку.

Зерновий ринок, будучи відкритою системою, включається в якості підсистеми в систему зерногосподарства і в систему агропромислового виробництва в цілому, представлену АПК України. Агропромисловий комплекс України – це комплекс галузей, що спеціалізуються на виробництві аграрної продукції, здійснюють її переробку та зберігання, а також забезпечують інші галузі комплексу – сільське господарство та переробні галузі – засобами виробництва. Структура агропромислового комплексу включає в себе такі головні три сфери [20]:

- 1) галузі, що займаються виробництвом засобів виробництва для потреб сільського господарства;

- 2) галузі сільського і лісового господарств;

- 3) галузі з переробки аграрної сировини і забезпечення заготівель, зберігання, транспортування та реалізації товарної продукції АПК. Сукупність економічних відносин, які діють у зерновій галузі, можна розділити також на такі три сфери [18]:

- 1) відносини, які виникають між виробниками засобів виробництва для зернового господарства;

- 2) відносини між товаровиробниками зерна та обслуговуючими їх підприємствами;

3) відносини між учасниками ринку з приводу реалізації та обміну зернової продукції.

У процесі функціонування відносин останньої сфери формується зерновий ринок.

Отже, ринок зерна – це відкрита система економічних відносин, яка виникає та складається під час самого процесу виробництва, обігу і розподілу зернопродукції, для котрої характерними є свобода учасників ринку під час вибору покупців, продавців, ринкове ціноутворення, підприємницька свобода формування та використання джерел ресурсів. Іншими словами, ринок є механізмом взаємодії між покупцями та продавцями.

Дане визначення ринку зерна включає в себе всі необхідні елементи зернового ринку і методи регулювання їх економічних зв'язків. У будь-якого товарного ринку всі елементи повинні бути тісно пов'язані з виробничими процесами, не обмежуються сферою обміну (реалізації): виробництво створює пропозицію, попит, розподіл і споживання. Ринкова ціна складається з врахуванням виробничих затрат в результаті органічного співвідношення попиту та пропозиції. Позитивна сторона тут і в тому, що ядром зернового ринку вважаються зернове виробництво і виробники товарного зерна, обслуговуванню яких повинні бути підпорядковані всі інші складові його елементи. Причому зернове виробництво має максимально забезпечувати запити усіх споживачів в сировині потрібного обсягу, асортименту чи якості. Крім того, ринок зерна являється органічною частиною єдиного ринку продовольства, від розвитку якого залежить задоволення потреб населення у різних продуктах харчування, в основному пов'язаних із зерном. Особливості ринку зерна обумовлені особливою значущістю хліба і хлібопродуктів в системі харчування населення України [18].

Таким чином, ринок зерна – це відкрита організаційно-економічна система, в якій суб'єкти здійснюють свої взаємні економічні інтереси в

процесі купівлі-продажу зерна і продукції його переробки за допомогою механізму конкуренції.

1.2. Наукові основи функціонування зернового ринку

Ринок зерна є складовою і найбільш великої частиною агропродовольчого ринку. Виробництво зерна в країні є основою всього продовольчого комплексу. Від рівня зерновиробництва залежать всі галузі тваринництва, особливо свинарство і птахівництво.

Стан зернової галузі безпосередньо визначає забезпеченість продуктами харчування і в кінцевому підсумку рівень життя населення [28].

Основна функція ринку зерна полягає у забезпеченні населення зерном і продукцією його переробки, тваринництва – зернофуражем, зернопереробної промисловості – сировиною і відтворювальний процес – насінням. Ринок зерна є складною організаційно-економічною системою господарювання та виконує такі функції [29]:

- - інформаційну – через рівень попиту і пропозиції та ціну ринок повідомляє господарюючих суб'єктів стосовно об'єктивно необхідної кількості та якості зерна на ринку, що створює для товаровиробників можливість постійної координації виробництва і закупівель в умовах нестабільної ринкової кон'юнктури;

- - посередницьку – ринок формує прийнятні умови обміну результатами діяльності;

- - ціноутворюючу – на ринку залежно від стану кон'юнктури, котра склалася, встановлюється ціна на зерно;

- - регулюючу – через взаємодію попиту та пропозиції на ринку визначаються необхідний рівень виробництва і обсяги споживання зерна;

- - сануючу – полягає у природному відборі серед суб'єктів ринку за допомогою конкуренції, «очищає» виробництво, залишаючи економічно стійкі господарські одиниці та забезпечує простір більш підприємливим та

ефективним товаровиробникам.

Виходячи з різноманіття розв'язуваних на ринку зерна завдань, його функції можна доповнити ще й такими, як економічна, організаційно-забезпечуюча, соціальна і фінансова.

Економічні показники ринку зерна проявляються у визначенні обсягів виробництва зерна і зернопродукції, достатніх для споживання, розподілу та обміну.

Організаційна функція ринку – реалізується через укладання договорів між виробниками і споживачами, які передбачають вільний вибір партнерів, вільну форму договору, забезпечення відповідності між виробництвом і споживанням.

Соціальна функція ринку полягає в задоволенні потреби в хлібопродуктах і забезпеченні необхідного життєвого рівня громадян країни.

Фінансова функція ринку зерна забезпечує ефективність податково-кредитної системи, стимулювання діяльності сільгосптоваровиробника, страхування його фінансових та інвестиційних ризиків.

Функціонування зернового ринку базується в своїй основі на певних принципах, які визначаються ринковою економікою країни. Нині відсутнє однозначне розуміння принципів функціонування зернового ринку, проте можна виділити ряд основних принципів характерних для зернового ринку нашої країни [30]:

- багатоканальність – свобода вибору каналів і форм реалізації зерна;
- самофінансування – забезпечує економічну самостійність суб'єктів ринкових відносин;
- інфраструктурність – створення досить розвиненою маркетингової інфраструктури необхідної для руху продукції по товаропровідній мережі (товарні біржі, система оптової і роздрібної торгівлі, фінансові інститути, транспортна мережа тощо);
- багатоукладність – свобода вибору видів і форм діяльності

суб'єктів ринку.

При дослідженні зернового ринку слід базуватися на розгляді видової і галузевої структур. Складність структури зернового ринку обумовлена специфікою його об'єктів, що представляють собою диференційовану продукцію зернового господарства, призначену для споживання харчової, переробної промисловості. Отже, ринок має низку специфічних рис, котрі вирізняють його від решти елементів АПК.

Основні серед них наступні [20; 22]:

- зерно являє собою продукт стратегічного значення, наявність якого визначає політичну і соціально-економічну стабільність в суспільстві, а також продовольчу безпеку країни;

- певний обсяг зерна залишається у розпорядженні господарств для внутрішньовиробничого споживання, тобто не весь обсяг виробленого зерна надходить в сферу товарного обігу;

- пропозиція зерна суттєво залежить від такого фактора погодних умов, які викликають різкі коливання його виробництва по роках;

- зважаючи на нестійкості і сезонність обсягів пропозиції зерна при стійкому і рівномірному попиті на зернопродукти потрібно створювати його запаси;

- незбалансованість середньодушового показника між обсягами виробництва та споживання зерна в різних регіонах країни, доповнена локальним характером у виробництві окремих видів зернових обумовлюють об'єктивну необхідність перевезень зерна або продукції його переробки;

- можливість виробництва зерна в багатьох регіонах країни забезпечує порівняно високу конкурентоспроможність серед зерновиробників;

- структура попиту визначається існуючими у населення регіону традиціями харчування, рівнем розвитку тваринництва, наявністю зернопереробних підприємств;

- рівень розвитку міжрегіональних зернових зв'язків суттєво

залежить від географічного розташування регіону по відношенню до основних зернових і зерноспоживаючих регіонів і наявності транспортних шляхів сполучення;

- малоеластичний попит на хліб обумовлює відносно постійний попит продовольчого зерна;

- значна частина споживачів продуктів харчування, виготовлених на основі зерна і зернопродукції, зосереджена не в селах, а в містах, при цьому є велика кількість посередників, що тягне за собою втрату частки доходів зерновиробників.

Видова структура зернового ринку пов'язується із різними споживчими властивостями окремих видів зернопродуктів. Щодо використання окремих видів зернової продукції, то зерновий ринок поділяється на такі три основні сегменти: ринки продовольчого та фуражного зерна і ринок насіння (рис. 1.1) [27].

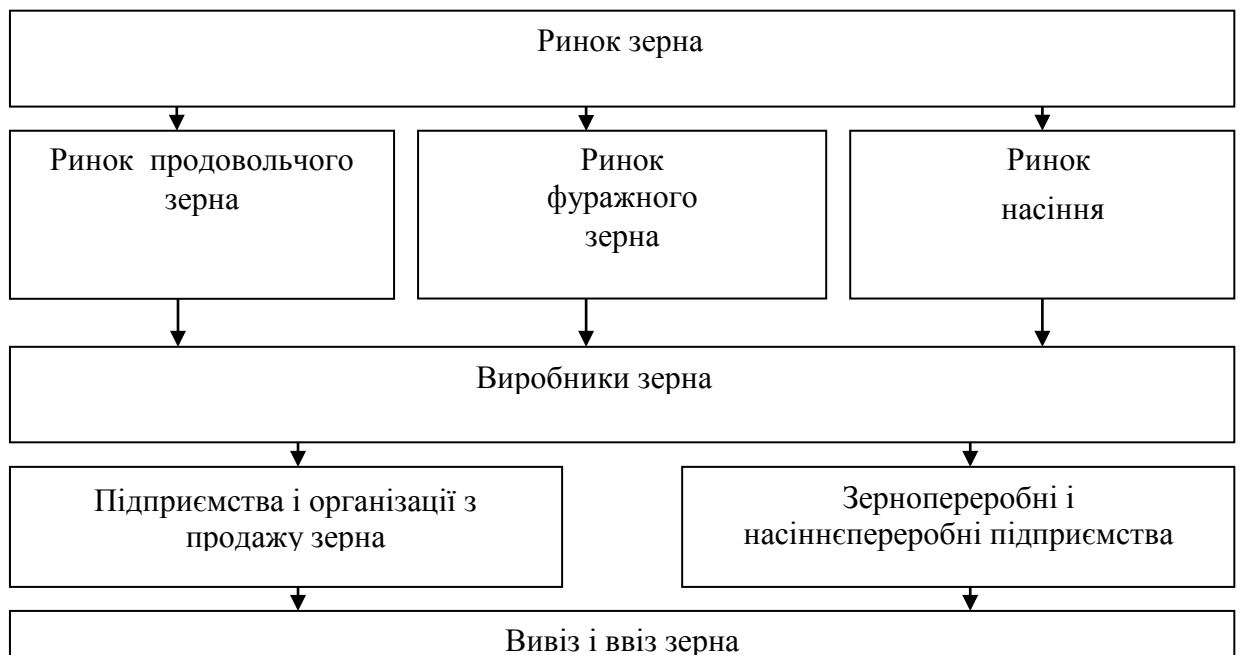

Рис. 1.1. Структура зернового ринку України

Галузева структура ринку того або іншого виду зерна визначається напрямками використання зерна: хлібопечення, виробництво макаронних виробів, корм для худоби, пивоваріння тощо.

Структура і організаційна побудова зернового ринку припускають виділення наступних складових:

1) суб'єкти господарювання, що виступають на ринку як покупці і продавці зерна та зернопродуктів;

2) об'єкти ринку – сукупність зерна та зернопродуктів;

Інфраструктура – сукупність організацій, що створюють умови для укладання угод, які організують взаємовідносини учасників господарювання на зерновому ринку, що забезпечують його стійкість і стабільність функціонування, які опосередковують рух об'єкта ринку від виробництва до споживача.

Суб'єкти ринку в залежності від стадій руху товару на зерновому ринку поділяються на три групи [30]:

виробники зерна (аграрні підприємства усіх форм власності);

первинні покупці зерна (заготівельні організації в особі елеваторів, брокерські фірми, учасники бартерних угод);

кінцеві покупці зерна (борошномельні, комбікормові, спиртові, крохмале-патоковий, пивоварні і круп'яні виробництва), включаючи покупців зернопродуктів (хлібопекарські підприємства, макаронні та кондитерські фабрики, харчоконцентратні підприємства тощо).

Джерелами надходження зерна на ринок служать зернові господарства, підприємства та організації, які займаються його перепродажем, які здійснюють ввезення та вивезення зерна з-за меж певної території. Щодо структури виробників зернових слід виокремити два сегменти зернового ринку – первинний та вторинний.

Первинний – це ринкова сфера сукупності товарно-грошових відносин, в процесі яких сільгоспвиробники реалізують вироблені ними зернові продукти. У їх числі підприємства і організації, котрі не займаються переробкою зерна, а здійснюють його обробіток, зберігання, формують товарні партії певного призначення, після чого продають переробникам, що зазвичай не є завершальною торговою операцією. Перш ніж зерно потрапить

у власність споживача, буде здійснено ще кілька операцій купівлі-продажу, в яких багато контрагентів виступають то як покупець, то продавець. Однак основними є відносини купівлі та продажу, в яких в якості продавців виступають виробники зерна.

Вторинний зерновий ринок відрізняється тим, що покупці зерна виконують на первинному ринку посередницькі функції в якості продавців. При цьому покупцями стають або переробні підприємства (кінцеві покупці), або посередницькі структури, які укрупнюють дрібні партії. До них відносяться великі елеватори, зернові біржі, аукціонно-ярмаркові структури, зернотрейдери тощо.

Виробники реалізують зерно млинам, зерновим трейдерам і державі. У свою чергу, борошномельні підприємства забезпечують борошном хлібопекарські підприємства областей України і експортують його. Зернові трейдери, маючи млинові комплекси, проводять операції як з зерном, так і з борошном. Зернові компанії, які володіють ліцензіями на експорт закупають зерно у виробників, формують відповідні партії і на основі контракту виробляють відвантаження закордонним покупцям [16].

Продажна ціна зерна сільськогосподарськими підприємствами і селянськими господарствами залежить від внутрішнього (зовнішнього) попиту та обсягів виробництва зернових в Україні і основних світових виробників. Якщо пропозиція на світовому зерновому ринку висока, то ціна знижується, і зернові трейдери знижують закупівельну ціну у виробників. Кон'юнктура внутрішнього зернового ринку частково визначається змінами на світовому ринку зерна, якому властиві значні коливання.

Таким чином, існують кількісні і якісні характеристики детермінант конкурентних переваг попиту зернової галузі. Виробниками та переробниками зерна стратегія реалізації своєї продукції будується, виходячи з кон'юнктурних коливань світового ринку зерна. Виробники зерна реалізують зерно або на основі довгострокових контрактів постійним покупцям, або споживачам, які пропонують кращу ціну. На сьогоднішній

день, на жаль виробник зерна не може виходити з власною продукцією на зовнішні міжнародні ринки. В основному зерно збувається переробникам, зерновим трейдерам і державі. З метою підтримки грошових доходів сільгосптоваровиробників і усунення несприятливої кон'юнктури на світовому ринку слід сформувати дієву систему управління попитом та пропозицією зерна на рівні держави.

Для стабільного функціонування ринку зерна необхідна добре розвинена і нормально функціонуюча інфраструктура. У сучасній економічній літературі розглядаються різні системи елементів, що формують інфраструктуру ринку зерна. Тому необхідно поділяти інфраструктуру зернового ринку на виробничу і соціально-побутову. Виробнича інфраструктура – це система самостійних ланок, обслуговуючих власне виробництво, а соціально-побутова забезпечує загальні умови життєдіяльності людей [40].

Особлива роль належить ринковій інфраструктурі, що являє собою узгоджену сукупність різномірних економічних суб'єктів, котрі обслуговують ринкові зв'язки та відносини, а також забезпечують товарорух зерна на відповідному ринку та беруть участь у процесі фінансово-кредитного обслуговування учасників зернового ринку. При цьому до ефективних потрібно відносити ринкові структури, найбільш задовольняють потреби споживачів.

Отже, ринок зерна є однією з основних складових частин агропродовольчого ринку. Він являє собою досить складну систему різних взаємовідносин товаровиробників (продавців) та споживачів (покупців) зерна, відповідних господарських зв'язків між ними, а також впливу регулюючих державних органів на ефективність його роботи. При аналізі регіонального ринку зерна слід враховувати всі особливості, властиві виробництву та збуту аграрної продукції в окремому регіоні, а також основні соціально-економічні тенденції регіонального розвитку.

1.3. Світовий досвід регулювання і розвитку ринку зерна

Ринкові засади господарювання та наявність на зерновому ринку протиріч об'єктивно зумовлюють необхідність його регулювання державою. Поряд з цим рівень і форми державного впливу визначаються специфікою умов виробництва, реалізації зернових та його значущістю для соціально-економічного розвитку суспільства. Система державного регулювання ринку зерна – складна система правових, економічних і організаційно-адміністративних заходів, котра включає й апарат управління, який повинен забезпечити прямі та зворотні зв'язки держави з споживачами і виробниками.

Система державного регулювання зернового ринку дозволяє виділити два окремих його види [42; 45]:

- регулювання за відхиленнями – держава змушена втручатися в ринкові процеси, коли виявляється відхилення будь-якого показника при функціонуванні ринку зерна від встановлених норм гарантування продовольчої безпеки;

- регулювання за критичними параметрами – державне втручання в ринкові процеси, коли показники функціонування ринку зерна досягають неприпустимого рівня, наприклад проведення державою закупівельних інтервенцій у разі, коли ринкові ціни на зерно падають нижче певного мінімального рівня, чи товарних інтервенцій, коли відбувається зростання ринкових цін на зерно понад максимального рівня їх коливань на ринках.

Економічні методи активно застосовуються країнами з більш розвиненою економікою (США, Канада, Австралія, ЄС), є методичною базою державного регулювання зернового ринку. Ряд економічних методів використовуються на українському ринку зерна для вирішення певних стратегічних завдань агропродовольчої політики.

Тому розглянемо інструменти економічних методів державного регулювання на ринку зерна, що застосовуються у світовій і вітчизняній практиці.

Аналіз політики основних виробників зернових в світі – Канади, США і ЄС дає можливість визначити основні положення державного регулювання на ринку зерна [44].

Цікавий досвід ринкової організації зерна в США – одних з найбільших і ефективних виробників зерна, на частку яких припадає третина річного експорту пшениці в світі. Виробниками зерна в США являються середні і великі спеціалізовані фермерські господарства, які характеризуються високим ступенем механізації і вельми незначним використанням робочої сили, помірної врожайністю. Посівні площі ферм розрізняються за розміром, більшість зернових господарств мають у своєму розпорядженні менше 405 га, при цьому 40 % зернових господарств використовують тільки власну землю, а решта орендовані землі. Переважну частину зернових господарств (86 %) складають ферми сімейні, господарства організовані за типом партнерства і акціонерних товариств (14 %).

Сільгосптоваровиробники продають зерно місцевим елеваторам, кооперативним асоціаціям фермерів або великим компаніям з експорту зерна.

Державне регулювання зернового ринку відбувається через різні форми управління, заснованого на міцній законодавчій базі. Так, в США вирішальна роль у визначенні заходів економічного регулювання ринку зерна належить Конгресу, який через аграрне законодавство визначає форми, методи і напрямки розвитку ринку зерна. Важливі закони приймаються кожним федеральним округом самостійно, щорічно розробляються і затверджуються законодавчі акти за рішенням поточних кон'юнктурних проблем зернового ринку. Для вжиття заходів із державного регулювання проводяться референдуми фермерів країни.

В ЄС функції регулювання зернового ринку належать Раді міністрів, а підготовка проектів – Комісії Європейського співтовариства, яка працює спільно з міжурядовим органом – Комітетом по зерновим. З метою координації управління, і регулювання єдиного зернового ринку існує ряд національних організацій, які вирішують питання щорічного встановлення єдиних цін, компенсаційних платежів і зборів, експортних субсидій, доходів і податків, прийняття та уніфікації законодавчих актів. У країнах ЄС проводиться політика економічного регулювання зерновиробництва, спрямована на інтенсивний розвиток зерногосподарства і широке поширення інновацій в області виробництва та переробки зернових. Державне регулювання зернового ринку здійснюється через ціни і бюджетне фінансування. Один раз на рік Комісією Європейського співтовариства розробляється система регулюючих цін на зерно, які перед початком чергового сільськогосподарського року затверджуються Радою міністрів [52].

Провідні позиції в зерновому господарстві ЄС займає Франція, яка входить в п'ятірку основних світових країн-експортерів зерна. Державним регулюючим органом ринку зерна є управління з виробництва та продажу зерна, підзвітне міністерствам сільського господарства. Дане управління впливає на зерновий ринок через недержавні посередницькі структури, які здійснюють заготівлю, зберігання і продаж зерна (колектори). Велика частина колекторів є кооперативами, які контролюють близько 70 % виробництва та збуту зерна у країні і близько 50% його експорту. Самостійно фермерам забороняється продаж зерна на експорт. В якості основного інструменту державного регулювання ринку зерна є здійснення гарантованої закупівлі нереалізованого зерна у кооперативів за встановленими цінами ЄС.

У Швеції державне регулювання здійснюється через виробничу кооперацію, яка поставляє основну частину необхідних фермерам добрив, насіння, паливних та мастильних матеріалів і збиральної техніки.

Діяльність постачальницьких кооперативів носить комплексний характер і полягає не тільки в постачанні засобів виробництва, а й в обслуговуванні при переробці зерна.

У зовнішній торгівлі Канади важливе місце відводиться зерновому господарству. Країна входить в число найбільших експортерів зернових та продукції його переробки. Велика частина виробленої в Канаді продукції АПК йде на експорт: частка доходів фермерів від експорту в загальному обсязі продажів в 2014 р склала а по зерновим 33%, олійним 68%.

Поліпшення доступу канадської сільськогосподарської продукції на внутрішній та зовнішній ринки зі збільшенням частки товарів з підвищеною доданою вартістю є одним із основних елементів аграрної політики країни. Виробленням і координацією політики по регулюванню внутрішнього ринку і експорту продукції АПК займається при Міністерстві сільського господарства і продовольства та Міністерстві міжнародної торгівлі Канадська агропродовольча збутова рада, до якої входять президенти різних асоціацій виробників, керівники федеральних і провінційних управлінь з питань сільськогосподарської торгівлі та приватних акціонерних компаній аграрного сектора. Частина великих експортерів об'єднана в незалежний Канадський агропродовольчий альянс, що лобіює інтереси експортерів в парламенті, міністерствах, міжнародних організаціях [56].

Близько 5 % бюджету Міністерства сільського господарства і продовольства Канади (114,7 млн. дол. в 2014 р.) Було виділено на розширення міжнародних ринків для канадської агропродукції. В основному кошти витрачаються на забезпечення діяльності агропродовольчої торгової служби (Agrifood Trade Service – ATS), яка була створена в 1995 р, для збільшення сільськогосподарського експорту в світовій торгівлі до 3,5 %.

Однією із головних частин служби є безкоштовна електронна інформаційна система, що дає можливість отримати інформацію про міжнародні продовольчі ринки, майбутні торговельні виставки і ярмарки,

статистику торгівлі, інформацію про правила СОТ, доступ в директорії канадських виробників сільгосппродукції і торгових контактів, інформацію про доступні програми сприяння торгівлі тощо. Важливим елементом служби є також підтримка участі канадських компаній в міжнародних сільськогосподарських виставках (SIAL, ANUGA, FOODEX та ін.). Міністерство сільського господарства і продовольства через свої відділення в провінціях приймає від компаній, що бажають брати участь в зарубіжних виставках, заявки на часткове фінансування витрат через урядову програму розвитку експортних ринків [57].

Корпорація з розвитку експорту Канади – КРЕ (Export Development Canada) являє собою фінансовий інститут, що надає послуги з сприяння експортних операцій канадських компаній-виробників. КРЕ була утворена в 1944 році і є так званою «королівської корпорацією» (Crown Corporation). Це державна установа, яка здійснює свою діяльність як комерційна фінансова організація, що виділяє її з числа багатьох експортних кредитних агентств інших країн, наприклад США і Європи. Комерційна сторона діяльності корпорації має на увазі, що при здійсненні своїх операцій КРЕ розраховує в першу чергу отримати кінцевий прибуток у вигляді відсотків за власними кредитами або страхових премій. Це робить її фінансово незалежним, самоокупним інститутом, який оперує здебільшого власними коштами. Державний статус КРЕ закріплений в спеціалізованому федеральному законі «Про розвиток експорту» (Export Development Act).

Представники агробізнесу крім галузевих механізмів також можуть скористатися і іншими інструментами державного сприяння розвитку експорту, наприклад послугами мережі торгових представників, керованих Міністерством міжнародної торгівлі. Дана служба проводить консультації щодо визначення потенційних зарубіжних ринків для збуту продукції компанії, а також по підготовці відповідного маркетингового плану для виходу на ці ринки [43].

З метою збільшення ефективності надання вітчизняним підприємцям сприяння в галузі розвитку експорту канадським урядом була розроблена і реалізується цільова програма «Збірна Канади». Програма представляє об'єднання зусиль трьох рівнів виконавчої влади: федерального, провінційного (територіального), муніципального і приватного сектора країни для допомоги канадським компаніям, більшість з яких середні і дрібні і у них не вистачає власних сил і засобів для виходу і закріплення на перспективних і малоосвоєних ринках. Під девізом «Збірної Канади» перспективні для Канади ринки відвідуються торговими делегаціями, що включають прем'єр-міністра, прем'єрів провінцій і федеральних міністрів економічного профілю [44].

В Австралії роль держави частіше зводиться до непрямих заходів регулювання. Уряд здійснює виплату фермерам субсидій на споживання пального, надає фінансову допомогу у розвитку сектора послуг, включаючи дослідницькі роботи, гарантує податкові знижки.

Регулювання зернового ринку в країнах з розвиненим зерновим господарством здійснюється з урахуванням ситуації на світовому ринку зерна. Основними принципами державного регулювання ринку є [44]:

- гарантія безперебійності поставок;
- забезпечення мінімального і гідного рівня життя для фермерів, вище того, який міг би мати місце без застосування цієї політики;
- захист сільськогосподарських виробників від надмірно низьких (демпінгових) цін;
- скорочення коливання цін на продовольство для споживачів;
- захист фермерів від виробничих зривів, викликаних погодою і паразитами.

На особливу увагу заслуговують прийняті в світі методи регулювання цін на продукти аграрного сектора. Так, в США для розвитку виробництва зернових держава надає фермерам цільову позику. Фермери залишаються власниками виробленого ними зерна, яке вони продають за ринковими

цінами. Частина отриманого прибутку вони використовують для погашення отриманих позик. Однак, якщо ринкова ціна на зерно виявиться нижче встановлених контрольних цін, фермер має можливість здати своє зерно державі не по ринковій, а по гарантованій контрольній ціні. Держава скуповує зерно за контрольними цінами, якщо вони виявляються вищими за ринкові, в цьому випадку власникам продукції вигідніше здати їх державі, а не продавати на ринку. Спеціальна державна організація (товарно-кредитна корпорація) за гарантованими цінами приймає в заставу у фермерів сільгосппродукти. Якщо протягом дії застави (як правило 12 міс.) ціна на ринку підніметься вище заставної, то фермер має право викупити власний товар та реалізувати його на ринку. Якщо ж ринкова ціна залишиться нижче заставної, товар не викупується та переходить до власності корпорації [44].

Держава також підтримує цінові співвідношення на аграрну продукцію і товари, що купуються фермерами. Для цієї мети субсидуються витрати виробництва: передбачено надання виробникам урядових субсидій на закупівлю добрив, сільськогосподарських машин, високоякісного насіння, проведення меліоративних робіт і т.д. У США з 1985 р аграрним законодавством були знижені ставки по кредитах, котрі надаються фермерам. Таким чином, держава здійснює непряме регулювання цін, встановлюючи стандарти і процентні ставки по кредитах.

У країнах з розвинутою ринковою економікою державне регулювання ринку зерна здійснюється як доповнення до ринкового механізму та направлено на узгодження дії всіх його елементів.

Висновки до I розділу

Найважливіший сектор аграрного ринку – зерновий ринок, який є складною системою економічних взаємин і інтересів учасників ринку. Ринок зерна – це відкрита система економічних відносин, яка виникає та складається під час самого процесу виробництва, обігу і розподілу зернопродукції, для котрої характерними є свобода учасників ринку під час вибору покупців, продавців, ринкове ціноутворення, підприємницька свобода формування та використання джерел ресурсів.

Функціонування зернового ринку базується в своїй основі на певних принципах, які визначаються ринковою економікою країни: багатоканальність, самофінансування, інфраструктурність. Видова структура зернового ринку пов'язують із різними споживчими властивостями окремих видів зернопродуктів. Щодо використання окремих видів зернової продукції, то зерновий ринок поділяється на такі три основні сегменти: ринки продовольчого та фуражного зерна і ринок насіння.

Суб'єкти ринку в залежності від стадій руху товару на зерновому ринку поділяються на три групи: виробники зерна; первинні покупці зерна; кінцеві покупці зерна.

Обов'язковим елементом є державне регулювання зернового ринку, яке в зарубіжних країнах буває двох видів: регулювання за відхиленнями – держава змушена втручатися в ринкові процеси, коли виявляється відхилення будь-якого показника при функціонуванні ринку зерна від встановлених норм гарантування продовольчої безпеки; регулювання по критичним параметрам – державне втручання в ринкові процеси, коли показники функціонування ринку зерна досягають неприпустимого рівня, наприклад проведення державою закупівельних інтервенцій у разі, коли ринкові ціни на зерно падають нижче певного мінімального рівня, чи товарних інтервенцій, коли відбувається зростання ринкових цін на зерно понад максимального рівня їх коливань на ринках.

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР І РИНКУ ЗЕРНА

2.1. Організаційно-економічні умови виробництва і розвитку ринку зерна

Вивчення ефективного розвитку виробництва зерна потребує урахування всієї сукупності як економічних факторів, так і природно-кліматичних умов, в яких знаходиться об'єкт дослідження. Природні умови мають значний вплив на ефективність сільського господарства, особливо на галузь рослинництва і розглядаються в економічній науці як один із чинників, що впливає на ефективність виробництва.

Об'єктами нашого дослідження виступають учасники ринку зерна Білогірського району Хмельницької області, основними серед яких є як правило сільськогосподарські підприємства, і, зокрема сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю ТОВ «Україна-2001», останнє представляє собою модель типового середньостатичного аграрного підприємства регіону. Обраний для дослідження адміністративний район знаходиться у західній частині Хмельниччини. Районний центр – смт. Білогір'я розташоване від обласного центру м. Хмельницького на відстані 101 км.

Основу економіки становить багатогалузеве сільське господарство. Понад 30 сільськогосподарських підприємств спеціалізуються на вирощуванні зернових і технічних культур, виробництві овочів та фруктів.

Сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю «Україна-2001» знаходиться у смт. Ямпіль цього ж району на відстані 14 км від райцентру. Учасниками товариства є особи, що уклали Установчий договір від 24 березня 1996 року і стали учасниками у випадках і порядку, передбачених чинним законодавством України.

Земельні угіддя господарства розміщені в північній частині по відношенню до селища і господарського двору зі сприятливими природно-кліматичними умовами для вирощування більшості сільськогосподарських культур

Клімат на території району помірно континентальний, м'який з достатністю вологістю. Середньорічна температура повітря $+7,7^{\circ}\text{C}$. Мінімальна температура повітря -24°C . Тривалість вегетаційного періоду – 160-165 днів, тривалість без морозного періоду – 160-165 днів. Сума температур більше 10°C – 2700°C . Строки настання перших осінніх заморозків спостерігається, як правило, 17 жовтня. Строки закінчення останніх весняних приморозків, в середньому, 12 квітня. Середньорічна кількість опадів – 560 мм. Сталий сніговий покрив встановлюється в середині грудня, сходить в кінці березня.

ТОВ «Україна-2001» здійснює свою діяльність згідно Статуту підприємства, має печатку із своєю назвою, самостійний баланс, розрахункові рахунки, штампи. Середньооблікова чисельність працівників у ТОВ «Україна-2001» становить 58 чоловік і всі вони зайняті у рослинництві.

Спеціалізація аграрного виробництва визначається основними його галузями або видами продукції, які займають найбільшу питому вагу у загальній структурі товарної продукції. Грошові надходження аграрних підприємств Білогірського району та їх структура представлені в таблиці 2.1.

Дані таблиці 2.1 свідчать, що найбільшу питому вагу в структурі реалізованої продукції аграрними підприємствами району в 2013 р. займала продукція рослинництва (76,0 %). Проте у 2015 р. її частка збільшилась до 81,0 %. У структурі реалізованої продукції підприємств найбільшу питому вагу займає зерно – в 2015 році його питома вага становила 64,7 % [37].

Таблиця 2.1

Структура грошових надходжень від реалізації товарної продукції
аграрними підприємствами Білогірського району

Галузь, продукція	2013 р.		2014 р.		2015 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Разом по рослинництву та тваринництву	347420,2	100	353297,37	100,0	360163,49	100,0
Рослинництво	264188,5	76	276914,3	78,4	291699,5	81,0
зерно	210575,1	60,6	221103,9	62,6	233043,5	64,7
соняшник	5787,3	1,7	6018,8	1,7	6428,1	1,8
соя	23057,9	6,6	24095,5	6,8	25902,7	7,2
ріпак	188,7	0,1	196,4	0,1	257,3	0,1
цукрові буряки	1226,1	0,4	1299,7	0,4	1358,2	0,4
картопля та овочі	1097,7	0,3	1031,8	0,3	1078,3	0,3
інша продукція рослинництва	22255,7	6,4	23168,2	6,6	23631,5	6,6
Тваринництво	83231,7	24	76383,1	21,6	68464,0	19,0
яловичина	2451,2	0,7	2377,7	0,7	2330,1	0,6
свинина	4251,5	1,2	4379,0	1,2	4532,3	1,3
молоко	12782,2	3,7	13357,4	3,8	13958,5	3,9
продукція птахівництва	59275,7	17,1	51569,9	14,6	42803,0	11,9
інша продукція тваринництва	4471,1	1,3	4699,1	1,3	4840,1	1,3

Для здійснення економічної оцінки діяльності ТОВ «Україна-2001» розглянемо наявність земель сільськогосподарського призначення. Для цього ознайомимося зі структурою сільськогосподарських угідь (таблиця 2.2) [37].

Таблиця 2.2

Склад і структура земельних угідь ТОВ «Україна-2001»

Види земельних угідь	2013 р.		2014 р.		2015 р.		Відхилення 2015 р. до 2013 р. у %
	га	%	га	%	Га	%	
С/г угіддя	1833,0	100	1833,0	100	1833,0	100	0,0
у т.ч. рілля	1833,0	100	1833,0	100	1833,0	100	0,0

Дані таблиці 2.2 свідчать, що підприємство має в своєму розпорядженні 1833,0 га сільськогосподарських угідь, з них вся площа під ріллею. Протягом трьох років земельна площа ТОВ «Україна-2001» не змінювалась [37].

Трудову активність працівників по господарству визначають відношенням фактичної кількості відпрацьованих людино-годин до чисельності працівників у господарстві. Розрахуємо наведені вище показники в таблиці 2.3 [37].

Таблиця 2.3

Трудові ресурси та ефективність їх використання на підприємстві

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2013 р., %
Середньорічна чисельність працівників, осіб	63	59	58	92,1
У тому числі:				
нятих в рослинництві	63	59	58	92,1

Аналізуючи наявність і використання трудових ресурсів в ТОВ «Україна-2001» можна сказати, що нормативний запас праці у 2015 році скоротився на 7,9 % у порівнянні з 2013 роком.

Основні виробничі фонди необхідно використовувати з найбільшою ефективністю, яка характеризується наступними показниками: фондозабезпеченістю, фондоозброєністю, фондovіддачею, фондомісткістю продукції, нормою прибутку.

Розглянемо фондозабезпеченість і економічну ефективність використання основних виробничих фондів у господарстві.

Оцінюючи основні виробничі фонди аналізованого господарства потрібно відзначити, що вони збільшились на 79 %. Фондовіддача за досліджуваний період зменшилась з 4,4 грн. у 2013 р. до 2,86 грн. у 2015 р. Фондомісткість збільшилась на 52%. Так як цей показник визначає розмір основних виробничих фондів, необхідних господарству за даних умов для

виробництва валової продукції вартістю 1 грн., то його збільшення — негативна тенденція. З таблиці 2.4 видно, що даному господарству за даних умов (2015 р.) необхідно було для виробництва валової продукції вартістю 1 грн., 2,86 грн. основних виробничих фондів [37].

Таблиця 2.4

Економічна ефективність використання основних виробничих фондів та забезпеченість ними ТОВ «Україна-2001»

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2013 р., %
Вартість основного капіталу, тис. грн.	2934	2815	5273	179,7
- на 1 га с.-г. угідь, грн.	1,6	1,54	2,88	180
- на 1 середньорічного працівника, грн.	46,57	47,71	90,91	195,21
Прибуток, тис. грн.	1889	3046	4910	259,93
Фондовіддача, грн.	4,4	5,74	2,86	65
Фондомісткість, грн.	0.23	0.17	0,35	152,17
Норма прибутку, %	21,58	27,76	30,21	x

Для правильної оцінки виробничого потенціалу та використання наявних ресурсів сільськогосподарського підприємства визначають його спеціалізацію.

Виробнича спеціалізація підприємства визначається за основними товарними галузями і продуктивністю, які забезпечують найбільшу виручку від реалізації. Основним показником, що характеризує спеціалізацію підприємства є структура грошової виручки. З цією метою визначимо спеціалізацію ТОВ «Україна-2001» в таблиці 2.5 [37].

Структура грошових надходжень від реалізації товарної продукції у підприємстві ТОВ «Україна-2001»

Види продукції	2013 р.		2014 р.		2015 р.		2015 р. до 2013 р., %
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
1 .Продукція рослинництва всього	9297,0	100	13092,0	100	12091,0	100	130,05
у т.ч.: зернові та зернобобові	3206,3	34,49	10121,9	77,31	6227,2	51,5	194,22
пшениця озима	1884,5	20,27	4808,4	36,73	4415,7	36,52	234,32
гречка	914,3	9,83	2510,1	19,17	1801,6	14,9	197,05
кукурудза на зерно	2,7	0,03					
ячмінь ярий	-	-	2803,4	21,41	9,9	0,08	0,35
соя	5513,0	59,3	2280,9	17,42	5224,2	43,21	94,76
інша продукція рослинництва	508,3	5,47	684,4	5,23		5,16	122,84
Всього по господарству	9297,0	100	13092,0	100	12091,0	100	130,05

Провівши аналіз структури товарної виручки від реалізації продукції даної галузі, можна сказати, що рослинництво на підприємстві спеціалізується на виробництві озимої пшениці, гречки та сої. Так, частка зернових за три роки зросла на 94,05 %.

Виробництво даної продукції є перспективним і тому доцільно було б розширити посівні площі даних культур в плановому році та вдосконалювати технології їх вирощування з метою стабілізації високих урожаїв.

2.2. Організація виробництва зерна та її вплив на формування ринкових фондів зернопродукції

Зернова галузь по стратегічній і соціально-економічній значущості, залученням трудових, матеріальних і фінансових ресурсів є основою агропродовольчого ринку, провідною галуззю рослинництва і базисом розвитку тваринництва, від її стану в великій мірі залежить забезпеченість населення продуктами харчування. Становлення і розвиток вітчизняного зернового ринку відбувається складно і повільно в умовах деінтенсифікації

агропромислового виробництва, відсутності розвинутої ринкової інфраструктури і цілеспрямованої системи державного регулювання. Для визначення основних напрямків ефективного функціонування і розвитку ринку зерна необхідно проаналізувати кон'юнктуру ринку зерна за основними її складовими: попиту, пропозиції, ціни у взаємозв'язку з оцінкою стану системи руху товару зерна, інфраструктурі ринку і державного регулювання.

Важливою характеристикою кон'юнктури ринку зерна є рівень пропозиції зерна та продуктів його переробки. Стійкість пропозиції на ринку зерна формується і розвивається в залежності від ряду таких факторів:

- природних – якість ґрунтів, тривалість безморозного періоду, сума активних температур, сумарна сонячна радіація, умови зволоження, кількість опадів, ймовірність повторюваності несприятливих метеорологічних умов (посуха, заморозки, ерозія), забезпеченість водними ресурсами, топографічні умови місцевості і т. д. ;

- економічних – розташування виробників по відношенню до ринків збуту, наявність переробних підприємств, умов для зберігання зерна, якість і кількість транспортних засобів та шляхів сполучення, площі сільськогосподарських угідь і їх структура, а також способи та механізми державної підтримки сільськогосподарських виробників;

- політичних – експорт з митної території, угоди щодо обмеження або заборони поставок внутрішній ринок зерна;

- науково-технічних – вдосконалення технологій, що дозволяють підвищити ефективність виробництва, переробки, зберігання, транспортування зерна і т.д.

Причинами збільшення або скорочення товарної пропозиції можуть стати зміна структури посівних площ, врожайності зернових культур, рівень державного регулювання галузі і економічний механізм господарювання.

Рівень розвитку продукції рослинництва визначається насамперед обсягами виробництва, що в свою чергу залежить від розмірів посівних

площ, їх структури та врожайності (табл. 2.6). Структура посівних площ є вихідним моментом в розвитку спеціалізації, нею визначається раціональне використання землі у відповідності з природними і економічними умовами виробництва.

Дані таблиці 2.6 свідчать, що найбільшу питому вагу у структурі посівних площ сільськогосподарських підприємств Білогірського району займають зернові та зернобобові культури (80,5 % у 2015 р.). Із них найбільші площі посівів займають озима пшениця та кукурудза [37].

Таблиця 2.6

Структура посівних площ у сільськогосподарських підприємствах
Білогірського району

Культура	2013 р.		2014 р.		2015 р.		2015 р. до 2013 р., %
	га	%	га	%	га	%	
Зернові і зернобобові, усього	43869	80,7	43066	80,4	43106	80,5	98,3
Із них: пшениця	20253	37,3	19736	36,8	19648	36,7	97,0
жито	6	0	12	0,0	8	0,0	133,3
гречка	1575	2,9	1486	2,8	1546	2,9	98,2
кукурудза	18894	34,8	18359	34,3	18642	34,8	98,7
ячмінь	2777	5,1	3067	5,7	2876	5,4	103,6
горох	134	0,2	156	0,3	163	0,3	121,6
овес	175	0,3	186	0,3	165	0,3	94,3
інші зернові	55	0,1	64	0,1	58	0,1	105,5
Технічні культури, усього	5692	10,5	5826	10,9	5808	10,8	102,0
із них: соняшник	1405	2,6	1465	2,7	1524	2,8	108,5
соя	4187	7,7	4238	7,9	4197	7,8	100,2
ріпак	100	0,2	123	0,2	87	0,2	87,0
Картопля і овочі, усього	129	0,2	121	0,2	112	0,2	86,8
Кормові культури	4671	8,6	4567	8,5	4548	8,5	97,4
Усього посівів	54361	100	53580	100,0	53574	100,0	98,6

Коливання кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції призвело до деяких змін в структурі посівних площ господарств району. У відповідності до вимог ринку господарства району збільшили долю зернових культур 80,5 %. В зерновій групі співвідношення озимих і ярих культур коливається по роках в залежності від умов, які створюються на час посіву

озимих культур та їх стану після зими. Основною озимою культурою є пшениця, доля якої в групі озимих зернових культур складає 92-98 %. Дослідження господарської ефективності вирощування кукурудзи, сої, соняшнику показало, що ці культури в умовах району є досить ефективними, тому в останні роки господарства району розширили посівні площі вирощування даних культур.

За даними таблиці 2.7, можна побачити, що посівна площа пшениці у ТОВ «Україна-2001» з кожним роком збільшувалась і у 2015 р. порівняно з 2013 роком збільшилась на 36,5 %, площа гречки збільшилася на 70,73 %, а також збільшилась площа посівів сої на 23,22 % і все це за рахунок того, що підприємство перестало висівати ячмінь ярий [37].

Таблиця 2.7

Структура посівних площ ТОВ «Україна-2001»

Культури	2013 р.		2014 р.		2015 р.		2015 р. до 2013 р., %
	га	%	га	%	га	%	
Зернові та зерно-бобові всього	1206	67,64	1070	60,04	1070	60,08	88,72
З них:							
пшениця озима	630	52,24	650	60,75	860	80,37	136,51
гречка	123	10,2	200	18,69	210	19,63	170,73
ячмінь ярий	453	37,56	220	20,56	-	-	-
Соя	577	32,36	712	39,96	711	39,92	123,22
Всього по рослинництву	1783	100	1782	100	1781	100	99,89

Врожайність зернових культур є інтегрованим показником, що формується під дією всіх сторін діяльності підприємства. Урожайність основних зернових культур в аграрних підприємствах Білогірського району наведена в таблиці 2.8.

Дані таблиці 2.8 свідчать, що урожайність зернових культур протягом 2012-2015 рр. збільшилась на 34,2 % за рахунок підвищення врожайності пшениці, кукурудзи, гречки, жита, вівса. По інших зернових культурах урожайність зменшилась [37].

Таблиця 2.8

Урожайність зернових культур в аграрних підприємствах
Білогірського району

Культура	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2012 р., %
Зернові і зернобобові, усього	41	53,4	52,9	55,0	134,2
із них: пшениця	24,4	27,7	29,3	32,1	131,6
жито	15,8	17,8	18,6	19,3	122,2
гречка	11,9	13,7	13,6	14,2	119,3
кукурудза	74,3	89,4	86,3	87,4	117,6
ячмінь	29,6	23,5	27,6	28,3	95,6
горох	19,7	10,3	18,4	21,3	108,1
овес	23,2	17,7	24,3	25,1	108,2
просо	-	18,5	17,6	19,3	х

Аналізуючи дані таблиці 2.9, бачимо, що у ТОВ «Україна-2001» за три роки спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення врожайності сільськогосподарських культур. Зросла урожайність озимої пшениці на 60,49 %, гречки – на 23,88 % [37]. А урожайність сої за 3 роки зменшилась на 8,64 % Це відбулося переважно через поліпшення технології вирощування культур та сприятливих погодних умов.

Таблиця 2.9

Динаміка урожайності с.-г. культур ТОВ «Україна-2001», ц/га

Культури	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2015 р. до 2013 р., %
Пшениця озима	33,56	61,44	53,86	160,49
Гречка	23,62	24,43	29,26	123,88
Ячмінь ярий	25,91	50,95	-	-
Соя	24,55	21,35	22,43	91,36

Коливання структури посівних площ і зростання врожайності аграрних культур призвели до змін обсягів виробництва і реалізації зернових сільськогосподарськими підприємствами Білогірського району Хмельницької області (табл. 2.10) [37].

Таблиця 2.10

Обсяги виробництва і реалізації зерна на ринку аграрними підприємствами
Білогірського району Хмельницької області

Культура	2013 р.			2014 р.			2015 р.		
	Вироб- ництво, ц	Реалізо- вано, ц	Рівень товар- ності, %	Вироб- ництво, ц	Реалізо- вано, ц	Рівень товар- ності, %	Вироб- ництво, ц	Реалізо- вано, ц	Рівень товар- ності, %
Зерно, усього	2343517	1297072	55,3	2276245	1875444,1	82,4	2372243	1893167	79,8
у т.ч.: пшениця	561771	523753	93,2	578265	521595	90,2	630701	565108	89,6
жито	107	242	226,2	223	195	87,3	154	141	91,2
гречка	21633	14441	66,8	20210	15238	75,4	21953	16377	74,6
кукурудза	1689259	705528	41,8	1584382	1270674	80,2	1629311	1244793	76,4
ячмінь	65245	49325	75,6	84649	62133	73,4	81391	60636	74,5
горох	1386	2039	147,1	2870	2595	90,4	3472	3170	91,3
овес	3098	1502	48,5	4520	2355	52,1	4142	2220	53,6
просо	1018	68	6,7	1126	660	58,6	1119	722	64,5

Як видно з таблиці 2.10, основними видами зерна, що реалізується сільськогосподарськими підприємствами Білогірського району є пшениця, кукурудза та ячмінь. Рівень товарності зерна становить близько 80 % [37].

Важливим показником, що характеризує рівень організації виробництва у сільському господарстві є валовий збір, динаміка якого у ТОВ «Україна-2001» наведена у таблиці 2.11 [37].

Таблиця 2.11

Динаміка валового збору зернових культур у ТОВ «Україна-2001»

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2013 р., %
Зернові та зернобобові	35784	56029	52464	16680
всього, з них:				
пшениця озима	21142	39934	46320	25178
гречка	2905	4886	6144	3239
ячмінь ярий	11737	11209	-	-
Соя	14163	15201	15945	1782

Аналізуючи дані таблиці, можна сказати, що значно збільшилось виробництво всіх культур на підприємстві, а саме: пшениці озимої на 25178 ц, гречки на 3239 ц, сої на 1782 ц.

Для визначення та аналізу умов, що впливають на сільськогосподарське виробництво можуть бути використані різні показники і дані: ґрунтовий склад, кліматичні умови, середні показники врожайності і ефективності обробітку культур і ін. Обробіток зернових в схильний до різких коливань кліматичних умов. Так, локальний характер обробітку зернових культур визначено необхідністю максимальної концентрації їх посівів у регіонах, найбільш сприятливих по ґрунтово-кліматичних умов. Як уже згадувалося, на стан виробництва зерна впливає клімат, наприклад, велика протяжність території, кліматичні умови характеризуються послідовним наростанням температур повітря і

зменшенням кількості опадів з півночі на південь. Поєднання кліматичних умов за даними наукових досліджень в Україні є унікальним. Це і сонячна активність, і відповідний високий рівень літніх температур, певний дефіцит вологи в поєднанні з високою нітрофікаційною здатністю чорноземних ґрунтів, що забезпечує достатній рівень азотного живлення рослин. Дані умови сприяють формуванню зерна пшениці з високим вмістом і якістю клейковини, що дозволяє отримувати високі хлібопекарські якості борошна. Вміст клейковини досягає 20% і більше, білка – більш 15%, стікловидності – 50-55%. Особливості клімату сприяють також отриманню високоякісного зерна твердої пшениці з стікловидністю 65-70% і вмістом клейковини 29-35%. У виробництві зерна дуже важливим є раціональне поєднання озимих і ярих культур з переважанням ярих. Це пов'язано з двома факторами: 1) внаслідок порівняно короткого вегетаційного періоду врожайність ярих культур приблизно вдвічі нижча врожайності озимих; 2) поєднання озимих і ярих культур дозволяє мінімізувати в аграрному виробництві ризики, викликані несприятливими кліматичними умовами. Наприклад, холодна безсніжна зима може привести до втрат значної частини озимих посівів, а ранні заморозки – до втрати ярих. Тому головним фактором, який потрібно враховувати при виборі основної культури, передбачуваної для вирощування є природно-кліматичні умови. Доцільний вибір на основі порівняння фактичної ефективності культур, традиційних для того чи іншого регіону, з планової ефективністю інших культур, що вирощуються тут. Так, дослідження механізму формування зернового ринку вказує на зростання виробництва зерна внаслідок оптимізації структури розміщення зернових культур з урахуванням регіональних умов, розвитку спеціалізованих зон вирощування твердих і сильних сортів пшениці.

При освоєнні ресурсозберігаючих технологій обробітку озимої пшениці найбільш важливими є наступні елементи.

- використання ґрунтозахисних технологій, які базуються на обробці ґрунту зі збереженням рослинних залишків на поверхні. Рослинні залишки забезпечують поліпшенню поживного і водного режимів, агрофізичних властивостей ґрунту і захист від водної та вітрової ерозії.

- мінімізація обробітку ґрунту з метою зменшення техногенного навантаження, що дасть можливість скоротити витрату пального, трудових і матеріально-технічних витрат.

- розміщення пшениці за оптимальними попередникам в сівозміні.

- своєчасна і якісна підготовка ґрунту.

- забезпечення розширеного відтворення родючості ґрунтів за рахунок внесення, поряд з мінеральними, органічних добрив, а також за рахунок використання нетоварної частини врожаю як органічних добрив.

- обов'язковий захист озимої пшениці проти хвороб, шкідників і бур'янів за результатами фітосанітарного моніторингу посівів.

- посів сортів, найбільш адаптованих до місцевих ґрунтово-кліматичних умов.

Недотримання будь-якої ланки цього ланцюга неминуче призводить до недобору врожаю і погіршення його якості.

Обробітку ґрунту під озиму пшеницю належить виключно важливе значення, оскільки посів в недоброякісно підготовлений ґрунт не можна нівелювати більш високою нормою висіву насіння, внесенням підвищених доз добрив і т.д. При виборі раціональної технології обробітку ґрунту необхідно, перш за все, брати до уваги засміченість полів і видовий склад бур'янів, хімічні та водно-фізичні властивості ґрунту, ступінь її окультуреності, будова орного шару, терміни збирання попередньої культури і т.д. Система обробки ґрунту під озиму пшеницю повинна проводитися з урахуванням попередників і гранулометричного її складу.

Під озиму пшеницю за традиційною технологією рекомендується оранка. Оранка повинна проводитися як мінімум за 3-4 тижні до посіву. Посівний шар повинен бути дрібногрудковату структуру з переважанням

грудок до 10 мм. Культивуацію проводять впоперек або по діагоналі до основного обробітку. Перерва між передпосівної обробкою і сівбою – мінімальна.

Однак проведення обробітку ґрунту пов'язане зі значними витратами, які складають більше 40 % енергетичних і 25 % трудових витрат від загального обсягу робіт по вирощуванню сільськогосподарських культур. Висока витратність існуючих обробітків ґрунту пов'язана, перш за все, з тим, що в даний час в господарствах основні операції проводяться, головним чином, за допомогою відвальної оранки, а передпосівна - за рахунок двох-триразового використання одноопераційних ґрунтообробних знарядь. При такому підході до обробітку ґрунту необхідно 3-4 проходів агрегату по полю. Надмірне ущільнення і погіршення його властивостей під впливом тракторів і ґрунтообробних знарядь, особливо коли ґрунт перезволожений, призводить до зниження врожайності на 10-15%. Крім того, інтенсивний обробіток ґрунту тягне за собою і інші негативні наслідки: посилення водної і вітрової ерозії, дегуміфікацію орного шару, втрату продуктивної вологи. Тому необхідно мінімізувати фізичний вплив на ґрунт. Один із шляхів зменшення фізичного впливу на ґрунт – прямий посів. Для цих цілей придатні багатофункціональні сівалки з активними і пасивними робочими органами (Рапід 400 супер (Швеція), Амазонія і Рабе (Німеччина), Силка (Франція) та ін.). Впровадження цих машин забезпечує гнучкість технологічного процесу щодо прискореної підготовки поля і сівби, дозволяє зберігати структуру ґрунту. Використання комбінованих ґрунтообробних посівних агрегатів дозволяє скоротити питому витрату палива за зміну до 7,17-13,5 кг / га, знизити собівартість робіт (прямі експлуатаційні витрати) до 36,1-65,6 доларів США на га, що в середньому на 20-30 % нижче ніж при звичайній традиційній технології.

Слід пам'ятати, що мінімальний обробіток ґрунту обґрунтований і реалізований тільки в поєднанні із застосуванням гербіцидів, мінеральних добрив і спеціальних сівозмін. Обов'язковий агрозаходом перед прямим

посівом озимої пшениці є застосування гербіцидів, оскільки деякі поля мають сильну ступінь засміченості пириєм повзучим і іншими багаторічними бур'янами.

Для мінімального обробітку і прямого посіву придатні, добре дреновані ґрунту, стійкі до ущільнення, а також ґрунти легкого гранулометричного складу. На глинистих ґрунтах мінімізація обробітку допустима, якщо груба фракція становить не менше 25%. Мінімізація ефективна і на малопотужних ґрунтах, особливо якщо вони займають схили, де застосування знарядь звичайного обробітку може підвищувати ерозію і погіршувати властивості орного шару в результаті приорювання орних горизонтів.

Агрономічна цінність попередників під озиму пшеницю полягає в їх здатності забезпечити умови для отримання дружних сходів, гарного розвитку кореневої системи і надземної вегетативної маси рослин з осені. Розміщення озимої пшениці по оптимальному попереднику дозволяє збільшити врожайність зерна на 3,3-20,8 ц / га

У комплексі агротехнічних заходів, що сприяють отриманню високої врожайності продовольчого зерна озимої пшениці, добривам належить провідна роль. Уміло використовуючи добрива, можна покращувати якість зерна, підвищуючи його білковість, вміст клейковини і технологічні властивості. Позитивна дія добрив на рослини озимої пшениці проявляється тільки на добре окультурених ґрунтах з реакцією середовища, близької до нейтральної.

У порівнянні з іншими зерновими культурами, озима пшениця більш вимоглива до добрив в зв'язку зі слабо розвиненою кореневою системою і здатністю поглинати поживні речовини з ґрунту, особливо важко розчинні. Але в той же час, маючи дуже довгий вегетаційний період, озима пшениця засвоює з ґрунту основну масу поживних речовин протягом дуже короткого періоду часу – від фази виходу в трубку до молочної стиглості

зерна. За цей період часу рослина засвоює 78-92 % азоту, 75-88 % фосфору і 85-88 % калію.

Для отримання високого врожаю насіння повинні мати високу сортову чистоту і репродукцію, володіти хорошими посівними якостями, підтвердженими відповідними сортовими документами. Для посіву необхідно використовувати вирівняний посівний матеріал з масою 1000 зерен не менше 40 г.

Резервом збільшення валових зборів зерна озимої пшениці, поряд з підвищенням її врожайності, є зниження втрат при збиранні

Пряме комбайнування посівів можна починати при вологості зерна 16-18%. В цьому випадку сформований максимальний урожай зерна. Перестій стиглого хліба на корені протягом 10-12 днів знижує врожайність на 5-6 ц / га і різко погіршує якість зерна.

Необхідно пам'ятати, що при зберіганні зерна в насипу вологе зерно починає зігріватися вже через кілька годин. Попередньо оброблене в насипу зерно вологістю 18-20% може зберігатися не більше 3-4 діб, вологістю 22-25% - не більше доби. Це обумовлено тим, що при зберіганні насінневої фракції вологістю 22-24% насипом вже на другий день відбувається зниження схожості, а вологістю 25% і більше - в першу добу.

Таким чином, раціональне використання елементів технології при вирощуванні озимої пшениці дозволяє отримувати високоякісне зерно продовольчого призначення.

2.3. Економічна оцінка ринкової ефективності зернового господарства

Оцінка економічного стану вітчизняного ринку пшениці показала, що в його розвитку поряд з позитивними є і негативні тенденції. На основі аналізу виявлено основні позитивні тенденції розвитку вітчизняного ринку пшениці:

- пропозиція пшениці в основному забезпечує попит національного ринку зерна, що є основою виробничої безпеки;
- є експортний потенціал зернових, що дозволив вийти на світовий ринок;
- зростає державна підтримка вирощування окремих видів сільськогосподарських культур;
- формуються інфраструктурні об'єкти, орієнтовані на збільшення ефективності експорту зерна.

Пріоритет вирощування пшениці на противагу іншим зерновим привів до структурної диспропорції ринку зерна і виникнення необхідності імпорту останніх і зростання їх цін, що призвело до прояву наступних негативних тенденцій: надмірне підвищення площ під посів пшениці привело до значних коливань врожайності, обсягів виробництва і кон'юнктури зернового ринку; динамічно зростаючі витрати виробництва зернових і недостатній рівень прибутковості сільськогосподарських підприємств стримують розширене відтворення; посилення залежності доходу сільгосптоваровиробників, трейдерів від світової кон'юнктури ринку зерна.

Таким чином, в сучасних умовах зерновий ринок України характеризується достатнім виробництвом основних видів зернопродуктів. Разом з тим спостерігаються надмірне насичення зернового ринку пшеницею і недостатня пропозиція зернофуражу і круп'яних культур. Крім того, розвиток ринку зерна відрізняється відсутністю комплексного підходу до виробництва пшениці, круп'яних і зернофуражних культур. На наш погляд, в подальшому розвитку ринку зерна пріоритетним завданням є досягнення збалансованості попиту і пропозиції на зернові в цілях забезпечення продовольчої безпеки країни.

Важливим показником ефективності виробництва продукції є її прибутковість (табл. 2.12). У 2015 р. підприємства одержали прибутку від реалізації зерна порівняно з 2012 р. майже на 23,2 млн. грн. більше або на

14,1 % [37]. Найбільші суми прибутку сільськогосподарські підприємства Білогірського району одержують від реалізації зерна пшениці, кукурудзи та ячменю.

Таблиця 2.12

Одержано прибутку (+), збитку (-) від зерна в аграрних підприємствах Білогірського району, тис. грн.

Вид зерна	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2012 р., %
Зернові і зернобобові, усього	164924,9	136561	178380	188124	114,1
із них: пшениця	36161,8	50514,6	36364	44298	122,5
жито	-17,2	-1,2	0	2	х
гречка	3994,7	3480,9	3556	3758	94,1
кукурудза	114029,2	82334,3	127241	124606	109,3
ячмінь	10685,5	53	1906	2008	18,8
горох	83,1	158,5	153	236	284,3
овес	8,4	24,3	82	91	1081,4
просо	-10,3	-3,1	-6	15	х
інші зернові	-10,3	-0,3	-	-	х

Одним з найважливіших показників, який характеризує співвідношення прибутку і витрат, пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції на ринку є рентабельність (табл. 2.13) [37].

Таблиця 2.13

Рівень рентабельності зерна в аграрних підприємствах Білогірського району, %

Вид зерна	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.
Зернові і зернобобові, усього	140,6	184,5	133,1	137,6
із них: пшениця	67,2	139,8	68,1	79,3
жито	-33,7	-4,5	0,6	11,4
гречка	113,7	93,4	91,3	86,8
кукурудза	287,9	309,9	179,6	169,9
ячмінь	54,2	0,7	25,9	27,9
горох	107,9	70,9	44,4	61,5
овес	1,9	15,3	37,4	41,6
просо	-20,6	-37,3	-6,3	16,0
інші зернові	-17,5	-2		

Дані таблиці 2.13 відображають коливання прибутковості виробництва зерна протягом 2012-2015 рр. За результатами діяльності сільськогосподарських підприємств Білогірського району в 2015 році зерно в цілому прибутковим. Найбільш рентабельними культурами у сільськогосподарських підприємствах є кукурудза, пшениця, гречка та горох.

Отже, можна зробити висновок про підвищення економічної ефективності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах Васильківського району протягом останніх років.

Таким чином, оцінюючи економіку зернового господарства в сільськогосподарських підприємствах Білогірського району в цілому, можна зробити висновок, що застосування науково-обґрунтованих інтенсивних технологій з вирощування культур дозволяє сільськогосподарським товаровиробникам мати рентабельне виробництво в умовах ринку і затяжної економічної кризи.

У таблиці 2.14 наведено основні показники економічної ефективності виробництва продукції у ТОВ «Україна-2001» [37]. Варто зазначити, що вартість валової продукції за досліджуваний період збільшилася в підприємстві на 1,3 млн. грн., при цьому дещо зменшилася порівняно з 2014 р. Схожі тенденції відмічаються і з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, середньорічного працівника та 1 грн. виробничих витрат. В результаті цього валовий прибуток у 2015 р. збільшився порівняно з 2013 р. майже на 1,9 млн. грн., досягнувши 4,9 млн. грн. Внаслідок цього рівень рентабельності зріс з 27,84 % у 2013 р. до 54,54 % у 2015 р.

Провівши аналіз економічної ефективності досліджуваного господарства, можемо сказати, що загалом за останні три роки воно підвищилось. Так вартість валової продукції на одиницю площі збільшилась на 0,72 у порівнянні з 2013 роком, вартість валової продукції на 1 працівника збільшилась на 33,35, а на 1 грн. витрат виробництва –

збільшилась всього на 0,2. Валовий дохід в розрахунку на 1 га угідь, 1 працівника, взагалі прибуток.

Таблиця 2.14

Економічна ефективність виробництва у ТОВ «Україна-2001»

Показники	Рік			Відхилення (+;-) 2015 р. до 2013 р.
	2013	2014	2015	
Вартість валової продукції, тис. грн.	7693,2	10677,5	9002,9	1309,7
- на 1 га с/г угідь	4,19	5,73	4,91	0,72
- на 1 -го середньорічного працівника	121,87	178,17	155,22	33,35
- на 1 грн. виробничих витрат	0,87	1,16	0,89	0,2
Валовий прибуток, тис. грн.	3046	4079	4910	1864
- на 1 га, с/г угідь	1,66	2,22	2,68	1,02
- на 1 -го середньорічного працівника	49,13	69,14	84,66	35,53
Рівень рентабельності (збитковості), %	27,84	39,28	54,54	x

Це сталося в основному через зменшення витрат виробництва. Рівень рентабельності виробництва збільшився майже вдвічі, що і є визначальним показником підвищення ефективності виробництва на підприємстві.

Основні показники економічної ефективності виробництва озимої пшениці у ТОВ «Україна-2001» наведені у таблиці 2.15 [37].

Таблиця 2.15

Економічна ефективність виробництва озимої пшениці у
ТОВ «Україна-2001»

Показник	Рік			2015 р. до 2013 р., %
	2013	2014	2015	
Урожайність, ц/га	33,56	61,44	53,86	160,49
Собівартість 1 ц., грн.	110,08	124,14	161,4	146,6
Ціна реалізації 1 ц., грн.	142,4	165,53	224,2	157,4
Прибуток на 1 ц зерна, грн.	32,32	41,39	62,8	194,3
Рівень рентабельності (збитковості), %	29,4	33,3	38,9	x

Урожайність у 2015 році збільшилась на 60,49 % порівняно з 2013 р.,

при цьому зменшилася порівняно з 2014 р. на 11,58 %. Собівартість протягом досліджуваних трьох років зростала і у 2015 році становила 161,4 грн./ц, що на 46,6 % більше, ніж у 2013 р. Ціна реалізації за досліджуваний період зросла на 57,4 % – з 142,4 грн./ц у 2013 р. до 224,2 грн./ц у 2015 р., що позитивно відзначилось на рівня прибутку, який зріс майже вдвічі – з 32,32 грн./ц до 62,8 грн./ц. В результаті цього рівень рентабельності, який визначається як відношення отриманого прибутку до собівартості виробництва продукції, збільшився з 29,4 % у 2013 р. до 38,9 % у 2015 р., або у 1,32 рази.

Отже, проведені дослідження дають підстави стверджувати, що організація виробництва у ТОВ «Україна-2001» знаходиться на належному рівні. Це забезпечує необхідні передумови для ефективного використання наявних ресурсів, їх оптимального поєднання та максимізації рівня виробництва продукції рослинництва. Це дає підстави для підвищення продуктивності праці та економічної ефективності виробництва, що ми спостерігаємо. Так, рівень рентабельності виробництва зерна озимої пшениці у підприємстві за досліджуваний період збільшився з 27,84 % у 2013 р. до 54,54 % у 2015 р.

Одним з основних умов ефективного функціонування зернового ринку є наявність розвиненої інфраструктури, яка повинна забезпечувати просування продукції від виробника до споживача, а також фінансове, маркетингове та інформаційне обслуговування даного процесу. Рівень розвиненості інфраструктури в значній мірі визначає стійкість міжгалузевих пропорцій, час товарообігу, величину витрат виробленої продукції і т.д.

Інфраструктура зернового ринку має складну структуру і являє собою комплекс підприємств (товарні склади, оптові ринки, елеваторні ємності й зерносховища, оптові і дрібнотоварне бази, торгово-закупівельні і постачальницько-збутові фірми, біржі та ін.), які забезпечують стале і раціональне функціонування ринку.

В системі реалізації зерна особливе місце відводиться економічним взаєминам сільськогосподарських товаровиробників з підприємствами післязбирального обробітку, зберігання і переробки зерна. Сформоване розміщення цих підприємств, розраховане на обслуговування великої кількості розташованих на певній території виробників зерна, визначає їх монопольне становище в даному виді діяльності, що відбилося на вартості надаваних ними послуг.

Хлібоприймальні підприємства, штучно занижуючи якість закупуваного зерна, створюють його невраховані надлишки, які потім перепродують за вищими цінами. Власник зерна не завжди може опротестувати необ'єктивну оцінку його якості, оскільки на токах в більшості випадків немає лабораторного обладнання.

Крім того, відзначаються випадки зниження класу зерна, переведення певної кількості сильної і цінної пшениці в розряд посередніх за рахунок зниження кількості клейковини.

Більшість зернопереробних підприємств, сподіваючись знайти оптимальні маркетингові рішення в області збуту зерна, регламентують свої відносини з товаровиробниками не довготривалими, а випадковими одноразовими контактами. Це створює невизначеність і нестабільність на зерновому ринку, і товаровиробник, який відчуває хронічну нестачу в оборотних коштах і не має можливості зберігати зерно довго у себе в господарстві, змушений відразу після збирання реалізувати його посередникам за ціною нижче ринкової на 35-40 %.

При бартерну форму розрахунку з елеваторами останні, стаючи власниками зерна, отримують додатковий прибуток від його реалізації за рахунок підвищення якості зерна в процесі післязбиральної дозрівання.

Все це істотно обмежує економічні інтереси виробників зерна. Для розвитку ринку зерна необхідно передбачити розширення ємностей сховищ і потужностей обладнання для обробітку (сушіння, очищення) зерна і забезпечити еквівалентність товарообмінних процесів. Таким

чином, для ефективного функціонування суб'єктів зернового ринку необхідно постійне вдосконалення і розвиток взаємовигідних економічних відносин між ними. Сучасний стан та ефективний розвиток виробництва зерна нерозривно пов'язане з рівнем механізації галузі, її технологічним і технічним переозброєнням.

Пріоритетним напрямком у виробництві сільськогосподарської продукції є застосування нових ресурсозберігаючих технологій, високопродуктивних агрегатів (потужних тракторів і широкозахватних машин), заміна одноопераційних агрегатів багатофункціональними, універсально-комбінованими, здатними адаптуватися до умов, що змінюються. У свою чергу, потреба в матеріально-технічних ресурсах залишається першочерговим і найбільш гострою проблемою сільгосптоваровиробників, і для успішного оновлення парку сільгосптехніки необхідна державна підтримка з використанням такого фінансового інструменту, як лізинг. Найбільш істотним фактором ефективності діяльності сільськогосподарських товаровиробників на ринку зерна продуктів є транспортна складова. Транспортна логістика зернового ринку – одна з найскладніших і головних проблем вітчизняного ринку.

Обробіток зернових характеризується різкими коливаннями врожайності і невисокою якістю зерна, причиною тому є відхилення від рекомендованої агротехніки, починаючи від обробітку ґрунту і закінчуючи незастосування добрив і засобів захисту рослин. У питаннях використання землі та збереження родючості ґрунтів існує певний дисбаланс. Більшість сільськогосподарських земель, переданих в довгострокову оренду, не використовується за призначенням або використовується в мінімальному обсязі. На орендованих сільськогосподарських землях проводяться малоефективні заходи для збереження родючості ґрунтів і запобігання вітрової та водяної ерозії.

У підвищенні врожайності сільськогосподарських культур безперечна роль належить сорту засіяної пшениці. У радянський період

система насінництва функціонувала від виведення сортів первинного насінництва в науково-дослідних установах, виробництва насіння супереліти і еліти в дослідних господарствах до забезпечення насінням товарних господарств. У 90-ті роки ця система була зруйнована через втрату міжгосподарських зв'язків сільського господарства країни. Наукові установи також продовжують виводити нові сорти і виробляти насіння супереліти, але насіннєві господарства не мають можливості купити їх через нестачу фінансових ресурсів, таким чином, більшість рядових господарств засівають ріллю звичайним зерном прибраного врожаю.

Разом з тим виробництво елітного насіння здійснюється і в великих господарствах. Великі зернові холдинги виконують функції елітно-насінницького господарства. Отже, насіння вищих репродукцій виробляються вітчизняною промисловістю самого холдингу. Виробники сільськогосподарської продукції, переробники і торговці продовольчими товарами беруть безпосередню участь в процесі проходження продукту від поля до споживача. У товаропровідній мережі формується вартість продовольчого товару, визначається його ціна. Однак внаслідок незавершеності інституційних перетворень у сфері обігу і переробки продукції сільгосптоваровиробники отримують прибуток, недостатній для розширеного відтворення. Період ринкових перетворень привніс глибокі якісні і кількісні зміни в зернове господарство країни, для якого були характерні різкі коливання виробництва, повсюдне погіршення міжгалузевих зв'язків, зниження рівня інтенсивності і підвищення екстенсивного складу виробництва. Дані тенденції істотно погіршили економічне і особливо техніко-технологічний стан зернового господарства, додали безліч складних питань, вирішення яких більшою мірою залежить від аграрної політики держави.

Висновки до 2 розділу

ТОВ «Україна-2001» має в своєму розпорядженні 1833,0 га сільськогосподарських угідь, з них вся площа під ріллею. Протягом трьох років земельна площа господарства не змінювалась. Оцінюючи основні виробничі фонди аналізованого господарства потрібно відзначити, що вони збільшились на 79 %. Фондовіддача за досліджуваний період зменшилась з 4,4 грн. у 2013 р. до 2,86 грн. у 2015 р. Фондомісткість збільшилась на 52%. Основною галуззю сільського господарства у ТОВ «Україна-2001» є рослинництво, яке спеціалізується на виробництві озимої пшениці, гречки та сої. Частка зернових за три роки зросла на 94,05 % і становить 51,5 %

Рівень розвитку продукції рослинництва визначається насамперед обсягами виробництва, що в свою чергу залежить від розмірів посівних площ, їх структури та врожайності. Посівна площа пшениці у ТОВ «Україна-2001» з кожним роком збільшувалась і у 2015 р. порівняно з 2013 роком дане зростання становило 36,5 %, площа гречки збільшилася на 70,73 %, посівів сої на 23,22 % і все це за рахунок того, що підприємство перестало висівати ячмінь ярий.

У ТОВ «Україна-2001» за три роки спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення врожайності сільськогосподарських культур. Урожайність озимої пшениці зросла на 60,49 %, гречки – на 23,88 %. Відповідно значно збільшилось виробництво всіх культур на підприємстві, а саме: пшениці озимої на 25178 ц, гречки на 3239 ц, сої на 1782 ц.

Вартість валової продукції за досліджуваний період збільшилася в підприємстві на 1,3 млн. грн., при цьому дещо зменшилася порівняно з 2014 р. В результаті цього валовий прибуток у 2015 р. збільшився порівняно з 2013 р. майже на 1,9 млн. грн., досягнувши 4,9 млн. грн. Внаслідок цього рівень рентабельності зріс з 27,84 % у 2013 р. до 54,54 % у 2015 р.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПОЛПШЕННЯ РИНКОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ГОСПОДАРСТВА І ЙОГО РЕГУЛЮВАННЯ

3.1. Удосконалення виробничої програми зернопродуктового господарства як основи формування ринкової пропозиції товарної продукції

У процесі формування зернового ринку головним чинником є його самозабезпеченість ресурсами. Визначальними напрямками функціонування вітчизняного ринку зерна є забезпечення відповідно до європейських стандартів якості виробництва зерна, покращення маркетингових досліджень, використання на зерновому ринку комплексу маркетингових дій і розробка маркетингової політики, постійний обмін інформацією з виробничих, фінансових, кадрових та організаційних питань господарської діяльності, а також оптимізація договірних відносин і запровадження ринкових форм співробітництва. Однак ці завдання можуть бути повністю знівельованими у випадку незадовільного стану розвитку виробничої бази спеціалізованих аграрних підприємств та самого виробництва зернових культур в необхідних обсягах. Стратегія виробництва зерна для формування ринкових фондів пропозиції товару повинна включати наскрізне забезпечення на макро- та мікрорівнях. Головними постачальниками сировинних ресурсів на ринку зерна є товаровиробники зернової продукції, які займаються вирощуванням зернових культур та їх реалізацією. У зв'язку з чим важливим чинником є планування і прогнозування обсягів виробництва зерна та його товарності на рівні окремого товаровиробника зернопродукції для забезпечення потреб зернового ринку району, області, регіону чи в цілому держави.

Регулювання державою зернового ринку має здійснюватися на таких умовах:

1) розробка необхідної законодавчої бази, що в одному випадку регулювала б ринкові процеси, а в іншому – відносини суб'єктів ринково-економічної діяльності;

2) створення необхідних умов для ефективного процесу виробництва зернових.

Створення потрібних умов для результативного виробництва є основою конкурентоспроможності на ринку зернових, забезпечує його якісні та цінові властивості, регулює строки реалізації й перспективи виходу на інші ринки збуту. У свою чергу ефективне виробництво є чинником що забезпечує створення державного резерву, завдяки якому держава може впливати на зовнішній ринок та сприяє наявності великих партій товару.

Власне цей факт є свідченням орієнтації виробничої програми з рослинництва сільськогосподарських товаровиробників на вирощування переважно зернових культур. У цьому відношенні підтверджується і деяка консервативність сільського господарства. В умовах певних ризиків та інвестиційних можливостей воно не має змоги змінювати профіль виробничої структури регіону в цілому.

Методика розробки виробничої програми у зерновому господарстві, яка використовується суб'єктами господарювання і органами державної влади з регулювання галузей АПК є практично універсальною для її застосування на різних рівнях об'єктів планування чи прогнозування у системі ринкового передбачення.

Досліджуване господарство можна розглядати як модель сучасного середньостатистичного товарного підприємства в зерновій галузі.

Виробнича програма у зерновому господарстві ТОВ «Україна-2001» включає такі елементи: проектна структура посівних площ; проектна урожайність зернових культур; планово-індикативні показники виробництва певних видів продукції; агротехнічні заходи щодо виконання

виробничої програми (перелік сортів, система насінництва, добрив, пестицидів, меліорації).

Планування зернової програми підприємства розпочинають як правило з розробки земельного балансу, в якому визначають напрямки цільового використання сільськогосподарських угідь у плановому періоді. Сучасний стан розвитку науково-технічного прогресу зумовлює необхідність розглядати цей процес як альтернативу сучасним формам організації виробництва у переважній частині сільськогосподарських підприємств.

У ТОВ «Україна-2001», як ми бачимо з таблиці 3.1., на початок проектного року у розпорядженні підприємства було 1833 га землі, з них 1781 га були відведені під сільськогосподарські угіддя, а інші 52 га пустували. Протягом планового року було вирішено з цих 52 га угідь 40 га відвести на багаторічні насадження, а 12 га – під створення ставка [34].

Таблиця 3.1

Баланс земельних угідь та їх використання у ТОВ «Україна-2001»

Види угідь	Наявність земель на початок планового року, га	Використання в плановому році					Склад земель на кінець планового року	
		під посіви	на сіножаті	під пасовища	Під закладку нових насаджень для створення фермерських господарств	га	в % до підсумку	
Загальна земельна площа у власності і користуванні	1833					1833	100	
Всього сільськогосподарських угідь	1781					1781	97,2	
рілля	1781	-52				1729		
багаторічні насадження					+40	40	2,2	
Ставки та ін. штучні водоймища					+12	12	0,6	

За різними інформаційними джерелами припускається, що вже нинішні пропоновані організаційні чинники в межах їх використання дають можливість забезпечити 30 % економії живої праці, 20-50 % приросту доходу господарства.

Наступним кроком є трансформація земельних угідь у ТОВ «Україна-2001». Земельні ресурси є базовою основою комплексу основних засобів виробництва всіх категорій господарств у будь-якій формі підприємницької діяльності, пов'язаної із землеробством. Таким чином, оптимізація землекористування з позицій ефективного використання земельних ресурсів і одержання максимального результату з одиниці земельної площі обумовлює систему відповідних організаційно-економічних заходів з боку землевласника в особі юридичної або фізичної особи.

У ТОВ «Україна-2001» передбачаються такі витрати на реалізацію заходів, спрямованих на поліпшення земель (таблиця 3.2) [34].

Таблиця 3.2

Обчислення витрат на здійснення заходів по поліпшенню земель в
ТОВ «Україна-2001»

Заходи по поліпшенню земель	Обсяги робіт, га	Витрати планового року, грн.	
		на 1 га	Всього
Освоєння земель під рілля і багаторічні насадження	40	1100	44000
Створення ставка	12	2660	31920

Отже, ми бачимо, що для здійснення поліпшення земель підприємству необхідно 75920 грн.

Складно заперечувати, що інноваційні процеси не тільки можливі, але й постійно відбуваються як у малих, так і середніх за розмірами підприємствах і господарствах, оскільки й самі розміри опосередковано залежать від цих процесів. У підприємствах досліджуваного району вони певною мірою вони зумовлені тим напрямом розвитку виробництва зерна,

який концептуально визначений на період до 2020 р. і який впливає із загальної стратегії експортної орієнтації цієї галузі в Україні.

Проблема нарощування виробництва зерна у ТОВ «Україна-2001» вимагає поглибити розгляд заходів, пов'язаних із застосуванням мінеральних добрив як одного з головних чинників досягнення запрограмованих цілей. У цьому відношенні важливою є оцінка ситуації та визначення потрібних ресурсів.

У методичному відношенні розрахунок потреби у мінеральних добривах здійснюється за нормативами їх внесення під певну культуру, які рекомендуються у багатьох літературних джерелах, зокрема, які отримані на основі проведених досліджень науковими установами. Вони враховують якість ґрунтів, попередники, винос поживних речовин за різного рівня врожайності тощо. Разом із тим за відсутності агрохімічної служби, нераціонального співвідношення мінеральних добрив, порушення сівозміни та нераціональної структури посівних площ прийнятною залишається формула, згідно з якою враховується винос поживних речовин з урожаєм, яка наближає цю норму і до відносного збереження родючості ґрунту.

На підставі визначеного прогнозу виробництва зерна проведено розрахунки потреби у мінеральних добривах, яка б забезпечила відповідний приріст та рівень урожайності зернових культур у ТОВ «Україна-2001» (3.3, 3.4, 3.5) [34].

На основі розрахованих даних прибавка до урожаю озимої пшениці складатиме 4,2 центнери на 1 га.

За аналогічною методикою були проведені розрахунки прибавки урожайності гречки та сої. З урахуванням відповідних показників: обсяг внесення добрив, вміст діючої речовини, коефіцієнту використання діючої речовини та виносу поживних речовин з ґрунту на формування одиниці урожаю, прибавка урожайності гречки становитиме 3,03 ц/га, а сої – 1,99 ц/га.

На основі обрахованих значень прибавки урожаю за рахунок добрив розраховано проектний рівень урожайності зернових і зернобобових культур в ТОВ «Україна-2001» (таблиця 3.6) [34].

Таблиця 3.6

Валовий збір і проектна урожайність зернових культур у
ТОВ «Україна-2001»

Культури	Сума посівної площі за останні 3 роки, га	Валовий збір за останні 3 роки, ц	Середньозважена урожайність за останні 3 роки, ц/га	Проектна урожайність, ц/га
Зернові та зернобобові в тому числі:				
Пшениця озима	2140	107396	50,19	53,59
Гречка	533	13935	23,14	23,25
Соя	2000	45309	22,65	24,09
Усього:	4673	х	х	х

Отже, згідно табличних даних 3.6 можна стверджувати, що додаткове внесення мінеральних і органічних добрив викличе зростання урожайності зернових культур. Врожайність озимини планується у розмірі до 53,59 ц/га, гречки – до 23,25 ц/га, сої – до 24,09 ц/га.

Поряд із визначенням кількісних показників внесення добрив зазначимо, що їх застосування пов'язано з певними операціями. Зокрема, за певних умов є вірогідність того, що частина посівів вимагатиме проведення агротехнічних заходів для посилення росту і розвитку рослин у весняний період. Найбільш ефективним заходом є проведення позакореневого підживлення посівів озимих азотними добривами, переважно аміачною селітрою.

Наступним етапом планування виробничої діяльності є визначення посівних площ культур. Економічна оцінка кожної зернової культури у ТОВ «Україна-2001» наведена у таблиці 3.7 [34].

Таблиця 3.7

Економічна оцінка зернових культур у ТОВ «Україна-2001»

Культури	Середня урожайність за 3 роки, ц/га		Вихід з 1 га			Ціна 1 ц продукції	Затрати на 1 га		Затрати люд.-год. на 1 ц		Собівартість 1 ц		Вартість валової продукції з 1 га, грн	Прибуток з 1 га, грн
	Основної продукції	Побічної продукції	к.од.з основної і побічної продукції	перетравного протеїну з основної і побічної продукції	кормопротеїнових одиниць		люд.-год.	грн.	кормових одиниць	кормопротеїнових одиниць	кормових одиниць	кормопротеїнових одиниць		
Озима пшениця	50,19	60,23	72,3	6,4	74,6	320	22	3000	0,3	0,29	41,49	40,21	10289	7289
Гречка	23,14	25,45	28,5	2,5	29,3	1510	15	25470	0,53	0,51	87,72	85,32	34941	9471
Соя	22,65	24,9	32,2	5,2	47,3	820	15	14300	0,37	0,32	62,11	42,28	18573	7513

Таблиця 3.8

Обчислення потреби продукції зернового господарства та розміру посівних площ зернових культур у ТОВ «Україна-2001», ц

Культура	Продаж по договорах	Видача і продаж працівникам підприємства	На годі влю худоби	На громадське харчування	Для продажу на ринку біржі	Інші фонди	Усього потрібно без насінного фонду	Площа посіву, га	Насінний фонд			Усього потрібно	Планова урожайність, ц/га	Площа посіву, га
									основний		страхови			
									для продовольчих культур	для кормових культур				
Озима пшениця	38500	6000		100		500	45100	874,20	1748,40		349,68	47198	53,59	880,7
Г речка	4100	950		10	-	50	5110	229,66	57,42	-	11,48	5178,9	23,25	222,7
Соя	13500	1800	-	100	-	50	15450	739,59	1479,18	-	295,84	17225	24,09	715

У таблиці 3.8 наведені результати розрахунків потреби посівних площ зернових культур [34].

В умовах недостатнього матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств виникає необхідність застосування альтернативних шляхів досягнення більш високого рівня ефективності за менших витрат на одиницю площі. З цією метою на основі розміщення культур у сівозмінах, можна скласти розрахунок загальної посівної площі в ТОВ «Україна-2001».

Проектування обсягу виробництва зернових культур проведено на основі проектної врожайності та розмірів посівних площ. У цьому випадку валові збори основної продукції зернових культур визначаються в початково-оприбуткованій вазі та вазі після доробки або заліковій вазі.

Проектні індикатори виробництва зернових культур у ТОВ «Україна-2001» наведено в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Виробнича програма зернового господарства у ТОВ «Україна-2001»

Назва культури	Площа, га	Збір основної продукції, ц			Вартість валової продукції	
		у початково-оприбуткованій масі		у масі після доробки	грн./ц	Всього, тис.грн
		з 1 га	всього	всього		
Озима пшениця	880,7	53,59	47196,71	45780,81	320	14649,9
Гречка	222,7	23,25	15177,78	4815,33	1510	7271,1
Соя	715	24,09	17224,35	16018,65	820	13135,3
Всього	1818,4	х	х	х	х	35056,3

Як видно з таблиці 3.9, вартість валової продукції зернових культур у 2017 р. згідно запропонованого проекту становитиме 35056,3 тис. грн.

Загальний обсяг продукції, що підлягає розподілу, складається з її залишків на початок року, одержання від урожаю в плановому році та купівлі. Залишки продукції в підприємстві беруться із даних бухгалтерських звітів. Продукція, яка залишається з минулого року, використовується на насіння для сівби ярих культур, на годівлю худоби та інші внутрішньогосподарські потреби до одержання нового врожаю.

3.2. Інтенсифікація економічних зв'язків та зерновиробництва в сучасних умовах розвитку ринку зерна

Теоретико-практичні аспекти формування й функціонування зернового ринку за останні роки набули особливу актуальність і значимість, підтвердженням чому служить чи не найбільший обсяг наукових досліджень на цю тему. У цей час зернопродуктовий ринок, незалежно від рівня дослідження (світовий, національний, регіональний, місцевий) представляє собою найважливіший структурний елемент ринкової економіки будь-якої країни. Державні зусилля повинні бути спрямовані на створення в законодавчому полі найсприятливіших умов зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування сільськогосподарських товаровиробників в зерновій галузі.

Для всіх агропромислових формувань головним є те, що вони поєднують весь виробничий процес від сільськогосподарського товаровиробника до споживача готової продукції. Учасники системи забезпечують просування продуктів по всьому ланцюжку: виробництво – переробка – реалізація, що в остаточному підсумку сприяє досягненню ефекту боротьби із кризою. Регіональний зернопродуктовий під комплекс (фактично кластер) розглядається як складна соціально-економічна система, що складається з господарюючих суб'єктів трьох рівнів, наявність яких визначається специфікою виробничого процесу й технологічним взаємозв'язком. Перший рівень – сукупність сільськогосподарських

підприємств й організацій, що здійснюють виробництво первинної сировини для переробної промисловості, кормів для тваринництва й мінімальний рівень готової продукції. Другий рівень – підприємства й організації, засновані на базі елеваторних комплексів, що мають у своєму складі потужності, що забезпечують зберігання, первинну переробку й виробництво як сировини для поглибленої переробки, так і готової продукції. Третій рівень - підприємства, що роблять кінцевий готовий продукт: хлібокомбінати (найбільш повно відбивають специфіку даного рівня), кондитерські, макаронні фабрики й ін. Саме вони мають безпосередній вихід на споживчий ринок, здійснюють прямий зв'язок з кінцевим покупцем, а виходить, є визначальною ланкою у формуванні кінцевої ціни продукції зернопродуктового підкомплексу

Формування зернопродуктового кластера може відбуватися такими послідовними етапами [32]:

1. Аналіз умов для формування кластера зерновиробництва. У рамках даного етапу вивчають стан ринків товарів і послуг, факторів попиту та пропозиції, цінову політику, стан капіталу й ресурсів учасників кластера, проводять аналіз конкурентів й оцінку конкурентних переваг.

2. Розробка структури кластера з урахуванням факторів, що роблять вплив на зернопродуктовий підкомплекс. Тут виявляють учасників, зацікавлених у входженні в інтеграційні структури, визначають структуру кластера, розробляють умови й правила його функціонування, підготовляють нормативно-правові документи, що регулюють взаємодію учасників і розвиток самого кластера зерновиробництва.

3. Формування зернового кластера. На даному етапі створюються: організаційно-виробнича структура кластера; керівні органи, що координують роботу кластера; визначаються масштаби й форми спільної діяльності учасників; формуються норми й правила, що забезпечують роботу кластера.

При цьому, в його структуру повинні бути включені органи державної влади й місцевого самоврядування, підприємства-виробники, елеватори й переробники зерна. Склад учасників кластера може мінятися залежно від вимог конкурентноздатності напрямків реалізації виробленої зернопродукції, стратегії розвитку самої кластерної структури й т. п.

Організаційне ядро кластера у виробництві продовольчої пшениці можуть скласти з боку сільськогосподарських підприємств сільгосптоваровиробники регіону. Аналогічно в наступному формуванні й розвитку кластера визначаються сільгоспвиробники, зайняті у виробництві круп'яних і зернофуражних культур, а також озимого жита.

Організаційна структура зернового кластера представлена на рис. 3.1. [29].

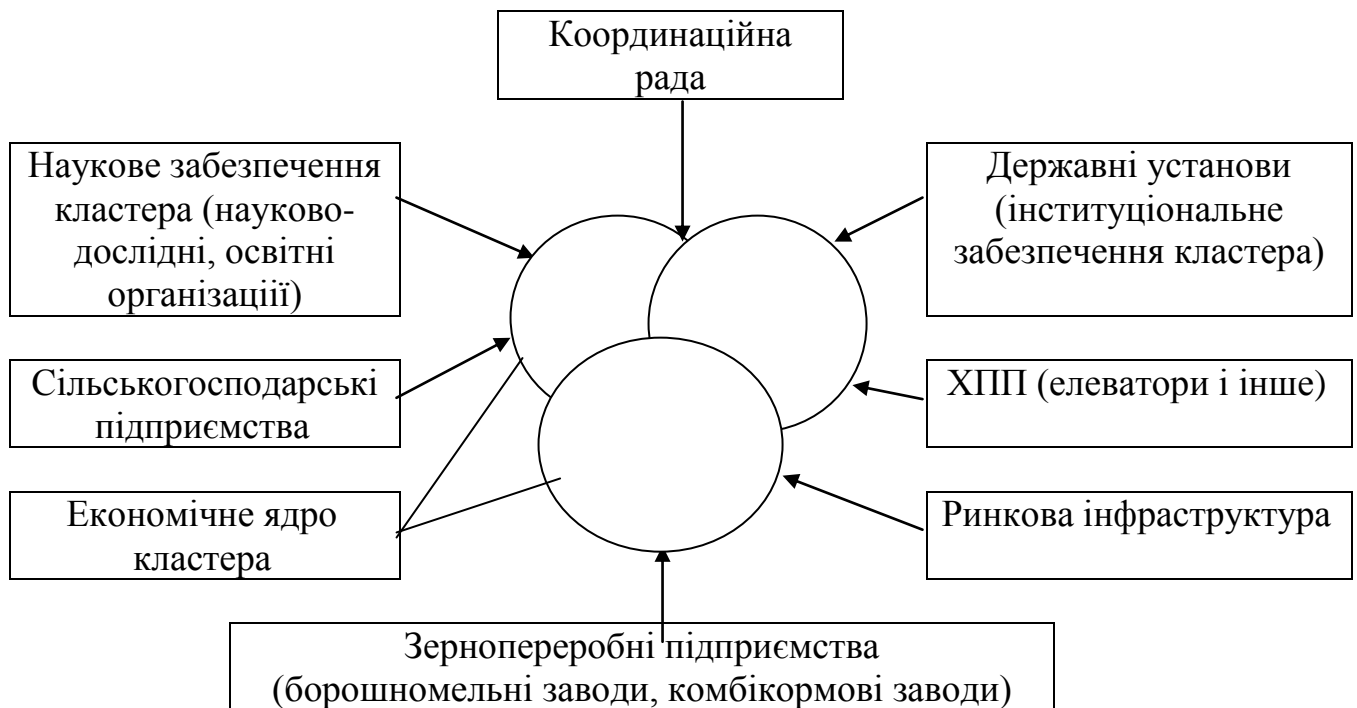

Рис. 3.1. Організаційна структура зернового кластера регіону

Керує діяльністю кластера рада, до складу якої, крім керівників підприємств, що об'єднуються, варто включити й представників регіональних органів влади. Рада кластера повинна мати чисто координаційні й аналітичні функції.

4. Супровід функціонування кластера, оцінка ефективності розвитку кластерної структури. У рамках цього етапу проводиться оцінка ефективності кластерних перетворень, виявляються перспективні напрямки розвитку кластера. Характерною рисою кластера є досить широкий спектр діяльності господарюючих структур, що входять до нього, що створює труднощі при обліку й оцінці результатів функціонування як кластера в цілому, так і його учасників окремо. Разом з тим, формування зернопродуктового кластера забезпечить синергетичний ефект у зерновій галузі.

Формування зернопродуктового кластера буде каталізатором розвитку зернового виробництва з високою доданою вартістю на території регіону, сприяючою реалізації інноваційного сценарію стратегії розвитку зернового виробництва й ринку зерна в регіоні.

Структура продуктивних підкомплексів регіонального АПК – недостатньо прозора й дуже об'ємна в силу великих територіальних утворень, яка має потребу в подальшому структуруванні на основі створення на регіональному рівні ефективно функціонуючих інтегрованих агропромислових формувань – продуктивних кластерів у системі АПК. Їхнє формування як цілісної відтворювальної системи пов'язано зі спеціалізацією, розміщенням агропромислових галузей у територіальних рамках регіону, розвитком міжгалузевих відносин і зв'язків сільського господарства, харчової промисловості, виробничої й ринкової інфраструктури в процесі відтворення, що, в остаточному підсумку, доповнює продуктивну структуру регіонального АПК. Основними комплексоутворюючими факторами формування продуктивних кластерів є кооперація й інтеграція підприємств регіонального АПК для виробництва, переробки й реалізації продуктів харчування певного виду. Завдання кластера, створюваного в рамках продуктивних підкомплексів, полягає в тому, щоб додати виробництву сільськогосподарських продуктів закінчену форму з раціональним рішенням технічних, технологічних, економічних питань, пов'язаних з одержанням

сировини, заготівлею, транспортуванням, переробкою, зберіганням і реалізацією готової продукції [23].

Не сприяють ефективному зернопродуктовому виробництву й недосконалі взаємини між сільськогосподарськими, переробними й торгівельними підприємствами. Система взаєморозрахунків по технологічному ланцюзі «виробництво – переробка – торгівля» слабо відбиває інтереси сільгосптоваровиробників.

Крім того, структура посівних площ має істотні недоліки, не відповідає науковим рекомендаціям, що негативно позначається на розвитку зерновиробництва. Більшість господарств не являється спеціалізованими, і виробництво зерна в них не доведено до оптимальних розмірів. Оскільки основним інтегратором в АПК є сільськогосподарські товаровиробники як джерело формування сировинної бази для переробної промисловості, необхідно чітко визначити параметри відтворювальних пропорцій по всьому технологічному ланцюзі: виробництво сировини - переробка - реалізація - споживання готової продукції.

З урахуванням результатів аналізу процесів розвитку зернопродуктового підкомплексу регіонального АПК, об'єктивних законів формування й функціонування соціально-економічних систем в умовах зміни факторів зовнішнього середовища діючим алгоритмом вирішення цих завдань є визначення ефективних схем, моделей й інструментів підвищення ринково-конкурентної стійкості продуктових підкомплексів АПК регіону. Структура кластерної моделі розвитку продуктового зернопродуктового підкомплексу регіонального АПК повинна отримати науково обґрунтовану методологічну, практичну схему і включати представників всіх структурних елементів (органи влади й громадські організації, наука, представники інфраструктурних ланок, сільськогосподарські товаровиробники і їхні об'єднання). Механізмом реалізації функцій управління кластерної структури є інноваційна діяльність.

Підвищення ефективності кластера можливо лише при інтенсивному веденні основних його галузей і при інтеграції аграрних і переробних підприємств. Основними умовами збільшення обсягів виробництва зерна повинні стати обґрунтовані нами: спеціалізація й концентрація виробництва по природно-економічних зонах регіону; створення спеціалізованих насінницьких господарств; реалізація основних умов інтенсивного ведення зерновиробництва. Розрахунок нормативного рівня вартості зерна, проведений по технологічній карті з врахуванням нормативних витрат ресурсів, темпів росту цін на засоби виробництва, показав можливість її зниження в 1,5-3 рази по галузях підкомплексу в порівнянні з фактичними.

Організація інтегрованих структур на основі кластерного підходу сприяє розвитку інноваційних процесів, поліпшенню інвестиційного клімату галузей продуктового підкомплексу АПК регіону й, тим самим, підвищенню його конкурентоздатності.

Розвиток зернового господарства в ТОВ «Україна-2001» та інших господарствах Білогірського району Хмельницької області тісно пов'язаний з ефективним веденням насінництва зернових культур. У системі заходів, що забезпечують одержання високих урожаїв зернових культур, важливе місце посідає ефективне використання сортових ресурсів шляхом впровадження групи сортів, що пройшли державне випробування і рекомендовані для господарського використання в даній зоні.

Залежно від ресурсного забезпечення господарства для виробництва в даний час рекомендуються такі сорти озимої пшениці:

- з підвищеним рівнем інтенсивності – Пошана, Ліона, Зимоярка, Подолянка, Куяльник, Ятрань 60, Київська 8, які мають високий потенціал урожайності, але більш чутливі до сортової агротехніки, вимагають дотримання оптимальних строків сівби. Зокрема, сорт Пошана належить до середньоранніх, посухостійких, морозостійких із середньою врожайністю 56,8 ц/га. Сорт найбільше пристосований для інтенсивної технології

виращуванні один із кращих за якістю зерна, для формування якої необхідно підвищений вміст азоту в ґрунті (N_{60-90});

- універсального характеру – Поліська 90, Одеська 267, Миронівська 65, Миронівська 67 і Білоцерківська напівкарликова, Перлина Лісостепу, Лада Одеська, Олеся.

Із круп'яних зернових культур високий рівень урожайності забезпечують сорти гречки: Айстра, Українка, Аграрія; сорти проса: Київське 87, Київське 96, Слобожанське, Миронівське-51, Полтавське золотисте. Всі вказані сорти мають також добрі технологічні та кулінарні якості.

Озиме жито у лісостеповій зоні висівають після кукурудзи на силос, картоплі, вівса, гречки та озимої пшениці. Кукурудзу варто розміщувати після озимих та ярих колосових культур. Ячмінь і овес краще висівати після цукрових буряків і кукурудзи. Горох розміщують після цукрових буряків, кукурудзи на зерно і силос, озимої пшениці, картоплі, гречки та ячменю. Горох погано родить на повторних посівах. Круп'яні культури розміщують після озимих, цукрових буряків, ярих зернових культур.

У загальній системі агроекологічних заходів щодо забезпечення прогнозованих обсягів виробництва зерна жоден окремо взятий елемент агротехніки не забезпечує достатній його ефект.

Урожайність та ефективність вирощування залежать від кількості внесених добрив, вологості ґрунту, попередників, строків сівби та норм висіву насіння. Зауважимо, що основними елементами обробітку ґрунту є впровадження ґрунтозахисних вологонакопичуючих технологій.

Трудові ресурси є надзвичайно важливою складовою частиною продуктивних сил суспільства. Їх доцільне використання в процесі праці приводить у рух засоби виробництва, внаслідок чого виробляються матеріальні блага - джерело існування людства. Трудові ресурси сільського господарства – це частина сільського населення, яке володіє здатністю працювати, є членом виробничих сільськогосподарських формувань або бере

в них участь за окремими угодами, а також міське населення, яке періодично залучається до сільськогосподарських робіт.

Розрахувавши потребу господарства ТОВ «Україна-2001» у робочій силі і систематизувавши отримані результати у табл. 3.10, ми бачимо, що найбільше працівників необхідно на вирощуванні озимої пшениці та сої – 11 чол. та 6 чол. відповідно, а найменше – на вирощування гречки – 2 чол. [34]

Таблиця 3.10

Розрахунок потреби в робочій силі для зернового господарства у
ТОВ «Україна-2001»

Назва с/г культури	Площа посіву, га	Потреба		
		на 1 га люд.-год.	на всю площу	
			люд.-год.	осіб
Озима пшениця	880,7	22	19375,4	11
Гречка	222,7	15	3340,5	2
Соя	715	15	10725	6
Всього	1818,4	x	33440,9	19

Всього господарству необхідно 19 чол. Але також слід урахувати потребу у робочій силі у найбільш напружений період сільськогосподарських робіт. тому розраховану потребу необхідно помножити на 1,2. Отже, в загальному господарство потребує 23 чоловіка.

З урахуванням запропонованих заходів щодо удосконалення організації та інтенсифікації виробництва з метою забезпечення ефективного розвитку галузі рослинництва були проведені розрахунки щодо визначення планової собівартості.

Результати проведених розрахунків собівартості 1 ц зерна озимої пшениці наведені в табл. 3.11 [34].

Таблиця 3.11

Планування собівартості 1 ц зерна озимої пшениці у
ТОВ «Україна-2001»

Показник	Значення показника	Витрати на 1 ц зерна	
		грн.	%
Статті витрат, тис. грн.:		грн.	%
Витрати на оплату праці	758560	20,62	9,0
Відрахування на соціальні заходи	224623	6,11	2,7
Насіння на садивний матеріал	952040	25,88	11,3
Паливо та мастильні матеріали	2854120	77,60	33,7
Добрива	703261	19,12	8,3
Засоби захисту рослин	465274	12,65	5,5
Роботи і послуги	336794,56	9,16	4,0
Витрати на ремонт необоротних активів	410387,12	11,16	4,9
Інші витрати на утримання основних засобів	614802,61	16,72	7,3
Загально виробничі витрати	1137833,78	30,94	13,5
Усього витрат	8457695,87	229,95	100,0

З даних таблиці 3.11 ми бачимо, що найбільшу питому вагу у складі витрат на вирощування пшениці займають паливно-мастильні матеріали - їх вартість становить майже 2,9 млн. грн.; загально виробничі витрати – 1,1 млн. грн., насіння – 952 тис. грн.

Отже, для забезпечення виконання усіх запланованих заходів щодо підвищення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва і зерна озимої пшениці зокрема необхідно майже 8,5 млн. грн. В результаті цього планова собівартість озимої пшениці складе 229,95 грн./ц.

Проведені дослідження перспектив розвитку виробництва зерна озимої пшениці та запровадження запланованих заходів щодо інтенсифікації даного напрямку діяльності у ТОВ «Україна-2001» дають підстави стверджувати про його досить високу ефективність (таблиця 3.12) [34].

Таблиця 3.12

Перспективи розвитку виробництва зерна озимої пшениці у
ТОВ «Україна-2001»

Показники	Фактичні дані 2015 р.	Проектні дані 2017 р.	Прогноз 2018 р.
Площа озимої пшениці, га	860,0	880,7	900
Урожайність, ц/га	53,86	53,59	55
Виробництво зерна, ц	44930,01	45780,81	48015
Собівартість 1 ц, грн.	161,4	229,95	245
Ціна реалізації, грн.	224,2	320,0	350
Прибуток з 1 ц, грн.	62,8	90,05	105
Прибуток всього, тис. грн.	2821,6	4122,6	5041,6
Рівень рентабельності, %	38,9	39,2	42,9

Так, у плановому році передбачається посіяти 880,7 га озимої пшениці з урожайністю 53,59 ц/га. Це дасть змогу отримати 45780,81 ц зерна у масі після доробки. Планова ціна реалізації отриманої продукції складає 320 грн./ц при собівартості 229,95 грн./ц. В результаті прибуток буде складати 90,05 грн./ц або 4122,6 тис. грн. в цілому. Як наслідок рівень рентабельності становитиме 39,2 %.

Враховуючи значний економічний потенціал для вирощування досліджуваної культури та наявні виробничі ресурси у ТОВ «Україна-2001» можна стверджувати, що дана сільськогосподарська культура вигідна для

господарства і має перспективи розвитку. При цьому на 2018 рік передбачається посіяти 900 га озимої пшениці з урожайністю 55 ц/га, що дасть змогу отримати 48015 ц зерна у масі після доробки. Прогнозована ціна реалізації отриманої продукції буде 350 грн./ц, а собівартість 245 грн./ц. В результаті прибуток буде складати 105 грн./ц, що забезпечить господарству понад 5 млн. грн. прибутку. Внаслідок цього рівень рентабельності підвищиться до 42,9 %.

Загалом результати виробничої діяльності підприємства позитивні, в планах розвитку господарства підвищувати економічний стан підприємства і удосконалювати систему виробництва, щоб досягти головної мети: максимального прибутку при мінімальних затратах.

Від обсягу виробництва й реалізації продукції залежить стан обігових коштів підприємства, оплати праці, прибуток і рентабельність господарської діяльності. Важливість стабільного розвитку зернового господарства в аграрних підприємствах Білогірського району Хмельницької області визначена його впливом на інші ланки зернопродуктового комплексу, оскільки скорочення валового виробництва обертається для заготівельників і переробників негативним показником використання виробничих потужностей, а отже, і зниженням ефективності використання технологічного устаткування, що в кінцевому результаті призводить до зростання собівартості продукції і наданих послуг, загального зниження ефективності функціонування.

Стимулювання інтенсивного шляху розвитку галузі рослинництва Білогірського району, підвищення родючості ґрунту, широке впровадження інтенсивних технологій буде сприяти підвищенню урожайності зернових на 0,9 ц/га порівняно з 2015 р , і відповідно зросте валове виробництво на 3769 т. Нарощування обсягів виробництва буде пов'язане зі стабілізацією площ посіву зернових культур Білогірського району на перспективу (табл. 3.13).

У 2016 році передбачається реалізувати 193,993 тис. т зерна та отримати прибуток від його – 196,2 млн. грн., а рівень рентабельності досягне 78,6%.

Таблиця 3.13

Ефективність виробництва зерна в аграрних підприємствах
Білогірського району на перспективу (2017 р.)

Культура	Площа, га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, т	Обсяг реалізації зерна, т	Ціна 1 т (без ПДВ), грн.	Прибуток від реалізації зерна, тис. грн	Рівень рентабельності, %
Пшениця	19527	43,7	85333	78506	2309,1	77748,8	75,1
Жито	10	27,3	27	11	2051,8	4,4	24,5
Гречка	1576	15,2	2396	1821	5277,2	3045,1	46,4
Кукурудза	18989	72,8	138240	103680	2228,5	107227,4	86,6
Ячмінь	2648	39,3	10407	9158	2243,9	7568,2	58,3
Горох	156	32,3	504	353	3457,2	399,9	48,8
Овес	154	34,1	525	394	1893,2	182,0	32,3
Просо	46	20,4	94	70	2944,2	43,8	26,8
Разом	43106	55,1	237525	193993	2292,2	196219,6	78,6

Впровадження всіх запропонованих проектних заходів по удосконаленню організації та підвищенню економічної ефективності виробництва зерна дасть змогу досягти рівня рентабельності зернових у 2017 р. у розмірі 78,6 %, що є достатнім для розширеного відтворення і розвитку ринку зерна.

3.3. Пріоритети державного регулювання зернового ринку

Сьогодні у світовій аграрній економіці і демографії з'являються нові тенденції, що відбуваються на тлі інтеграції в єдиний економічний простір. Україна увійшла до Світової організації торгівлі. Тим часом низький рівень продуктивності праці в галузі, недосконалість використовуваних технологій, дрібнотоварного виробництва не дають можливості вести сільгоспвиробництво на інтенсивній основі, забезпечувати найбільш повне

використання матеріальних, трудових та інших ресурсів, дотримуватися екологічних вимог. Це знижує конкурентоспроможність вітчизняного аграрного сектора, що в умовах СОТ може привести до домінування імпоротної продукції над вітчизняною, витіснення місцевих виробників з ринків збуту.

Для стійкості розвитку зернового ринку необхідна реалізація основних пріоритетних напрямів державного регулювання: створення організаційно-економічного механізму регулювання ринку, збалансування площі посіву зерна, розвиток інфраструктури, зміцнення експортного потенціалу зернового ринку, цінове регулювання, вдосконалення кредитно-фінансової системи та ін. (рисунок 3.2) [18].

Рис. 3.2. Пріоритетні напрями стійкого розвитку ринку зерна

Охоплюючи всі стадії розширеного відтворення зернового господарства, зерновий ринок являє собою складне структурне утворення з множинністю елементів ринкової системи. Його слід розглядати з позицій видової, галузевої, технологічної, територіальної та інших, тісно пов'язаних

між собою і взаємодіючих структур. Одночасно він служить сферою прояву відносин між виробником зерна і його споживачем і виступає в якості своєрідного інструменту узгодження їх економічних інтересів.

З огляду на досвід розвинених країн, в Україні слід сформулювати організаційно-економічний механізм державного регулювання ринку зерна, який повинен базуватися на наступних принципах [18]:

пріоритетність регулювання зернового ринку по відношенню до похідних ринків;

протекціонізм сільгосптоваровиробників зернових;

регулювання організаційно-економічних зв'язків між учасниками товаропровідної мережі на ринку зерна.

Узагальнення досвіду підтримки сільського господарства різними країнами світу показало, що більшість країн використовують субсидування в якості ключового інструменту підтримки сільськогосподарського виробництва.

В Україні застосовуються такі види державного втручання в діяльність ринку пшениці: закупівля зерна в державні резерви; закупівля зерна державною компанією для комерційного використання; субсидування виробників пшениці; субсидування експорту; заборона на експорт.

Державною підтримкою охоплений практично весь цикл виробництва і обороту зернових. Основним способом державних інтервенцій на зерновому ринку є державні закупівлі Аграрним фондом. Спочатку діяльність Аграрного фонду була спрямована лише на закупівлю зерна і зберігання державного резерву, на сьогоднішній день крім цієї функції він займається комерційною закупівлею зерна, в тому числі за контрактами з відкладеним постачанням, інвестиційною діяльністю та експортом зерна.

Дії Аграрного фонду отримують як позитивну, так і негативну оцінку. Основною причиною невдоволення аграрних підприємств є закупівля Аграрним фондом зерна за цінами нижче ринкової, що негативно вплинуло на і без того незадовільний стан фермерів.

Ще одним видом державного втручання, що стримує розвиток ринку зерна, була заборона на експорт зерна, введений з квітня до вересня 2014 г. Основний ефект від введення заборони полягав у захисті внутрішнього ринку від сигналів світового ринку, тобто тоді як ціна в Мексиканській затоці почала падати, ціна в Україні росла, більш того, внутрішня ціна продовжувала зростати до кінця того року і в грудні перевищила експортну ціну.

Таким чином, можна зробити висновок, що державне втручання справляє значний ефект на український ринок пшениці. Аграрний фонд став найбільшою трейдинговою компанією і маркет-мейкером на місцевому ринку, що використовує адміністративний ресурс через місцеві виконавчі органи.

Реалізація даного механізму призвела до того, що в останні роки все частіше складається ситуація, коли товаровиробники чекають оголошення ціни державних закупівель зерна, перш ніж почати свої продажі і якщо ціна буде вищою за ринкову інші трейдери змушені чекати, поки Аграрний фонд не завершить закупівлі. Разом з тим необхідно відзначити, що Аграрний фонд має логістичну інфраструктуру, зокрема, він володіє терміналами, що дає йому привілейоване становище порівняно з іншими учасниками ринку [30].

Основним заходом в системі державного регулювання є підтримка певного рівня цін, що забезпечує стабільність доходів сільськогосподарських товаровиробників. Для цього держава встановлює ліміти на ціни, виробляє дотації і компенсації. Разом з тим ринкова ціна не задовольняє інтереси сільгосптоваровиробників через незбалансованість попиту і пропозиції на зернові. Тому держава компенсує сільгосптоваровиробникам відхилення від ринкової ціни в розмірах, необхідних для їх діяльності на певному рівні прибутковості.

З метою захисту внутрішнього ринку від необґрунтованого зростання цін на продукцію борошномельної та хлібопекарської промисловості

необхідне застосування різних методів регулювання цін, які в основному зводяться до наступного [27]:

- встановлення співвідношень між роздрібними, оптовими і закупівельними цінами на зерно, борошно і хліб на основі введення обмеження прибутковості в торгівлі та переробній промисловості;

- введення на зерно, що закуповується в державний фонд, системи двох закупівельних цін: тверді закупівельні ціни, складові $2/3$ повної закупівельної ціни, і закупівельні ціни з бюджетної надбавкою, рівні $1/3$ повної закупівельної ціни. Разом з тим в собівартості переробки зерна слід враховувати тільки $2/3$ цієї ціни без урахування бюджетної надбавки.

Дані закупівельні ціни можуть використовуватися як основа для встановлення гарантованих цін, заставних ставок, а також для розрахунку дотацій і компенсацій сільськогосподарським товаровиробникам і вирішення питань пільгового оподаткування села. Слід взяти до уваги ту обставину, що система цін повинна формуватися на базі закупівельних цін. Так, якщо їх рівень завищується, то це призводить до збільшення витрат державного бюджету на формування і підтримку системи цін в цілому.

Необхідно розкрити специфіку застосування гарантованих закупівельних цін. Гарантовані закупівельні ціни несуть величезне функціональне навантаження. Їх доцільно використовувати при закупівлях зерна для державних потреб в тому випадку, коли середні ринкові ціни нижчі гарантованих, представляючи собою мінімально допустиму межу рівня цін на продукцію, виконуючи страхову функцію. Їх використовують за погодженням з сільгосптоваровиробниками при закупівлі продукції на державні потреби, для розрахунку доплат до ринкових цін при реалізації в межах встановлених квот. Вони служать базою для розрахунку авансових виплат виробникам сільськогосподарської продукції, які уклали договори на поставку до державного фонду.

Найбільш складною проблемою при встановленні мінімальної межі гарантованих цін є розрахунок рівня собівартості, що закладається в основу

гарантованої ціни. Якщо за основу використовувати середній рівень собівартості, то виникає питання, за якою методикою її розраховувати. При виникненні незначними помилками у встановленні гарантованої ціни на зерно, наслідки можуть негативно позначитися на економічному, соціальному і навіть політичному результаті діяльності суб'єктів зернового ринку. Як відомо, в період планової економіки вважалось, що при встановленні державних закупівельних цін необхідно орієнтуватися на сформований в середньому за останні 10 років рівень собівартості продукції в регіоні або природно-економічній зоні [42].

Іноді із загального числа господарств регіону відбирали так звані типові, тобто ті, де були середні показники по галузі близькі до середньорегіонального рівня інтенсивності виробництва, забезпеченості основними і оборотними фондами, трудовими ресурсами, іншими словами, крім собівартості продукції рекомендували враховувати об'єктивні умови господарювання. В цьому випадку гарантована ціна на продукцію сприяла забезпеченню певної норми накопичення, але тільки в тих сільгосп підприємствах, які мають більш високий рівень продуктивності праці, а собівартість нижча середньорегіональних показників. У господарствах, де ступінь використання власних ресурсів був нижче середнього, рівень гарантованих цін не забезпечував мінімальну норму накопичення.

Рекомендованою базою для визначення гарантованої закупівельної ціни на зерно повинні стати собівартість, прогнозована на базі фактичної і рентабельність, рівень якої дозволить забезпечити отримання прибутку сільгосптоваровиробником.

Центральною ланкою в такій системі цін відповідно до державного регулювання через діяльність Аграрного фонду є закупівельні (гарантовані) ціни, гарантовані державою для закупівлі зернових в державні фонди. Разом з тим Аграрний фонд може використовувати три види цін на закупівлю зернових до державного та комерційного фондів: цільова ціна – ціна

встановлюється на основі середнього рівня ринкових цін, вона є базою для визначення цін втручання; закупівельна (гарантована) ціна – закупівля по ній проводиться, коли середні ринкові ціни нижче мінімально допустимої межі ціни рівній собівартості, вона використовується для розрахунку рівня компенсацій і доплат; ціна втручання – використовується, коли потрібні екстрені заходи по стабілізації ринку зерна на основі державних інтервенцій.

Для сталого розвитку вітчизняного зернового ринку, необхідне посилення державного регулювання зернового ринку і підтримки діяльності сільськогосподарських товаровиробників на принципах паритетності цін і обміну продукції сільського господарства і промислових галузей АПК, а також розвиток протекціоністської політики, спрямованої на захист інтересів вітчизняних сільгосптоваровиробників за допомогою використання квот, антидемпінгових і компенсаційних заходів.

Висновки до 3 розділу

Одним із ефективних заходів підвищення ефективності функціонування зернового ринку зерна є забезпечення функціонування інтегрованих зернових кластерів товаровиробників зерна, що сприятиме ринково-конкурентній стійкості суб'єктів господарювання.

Виробнича програма у зерновому господарстві ТОВ «Україна-2001» включає такі елементи: проектна структура посівних площ; проектна урожайність зернових культур; планово-індикативні показники виробництва певних видів продукції; агротехнічні заходи щодо виконання виробничої програми (перелік сортів, система насінництва, добрив, пестицидів, меліорації).

У ТОВ «Україна-2001» на початок проектного року у розпорядженні підприємства було 1833 га землі, з них 1781 га були відведені під сільськогосподарські угіддя, а інші 52 га пустували. Протягом планового року було вирішено з цих 52 га угідь 40 га відвести на багаторічні насадження, а 12 га – під створення ставка. Для здійснення поліпшення земель підприємству необхідно 75920 грн.

На підставі визначеного прогнозу виробництва зерна прибавка до урожаю озимої пшениці складатиме 4,2 центнери на 1 га. Додаткове внесення мінеральних і органічних добрив забезпечить зростання урожайності зернових культур. Врожайність озимини планується у розмірі до 53,59 ц/га, гречки – до 23,25 ц/га, сої – до 24,09 ц/га.

У плановому році передбачається посіяти 880,7 га озимої пшениці з урожайністю 53,59 ц/га. Це дасть змогу отримати 45780,81 ц зерна у масі після доробки. В результаті прибуток буде складати 90,05 грн./ц або 4122,6 тис. грн. в цілому. Як наслідок рівень рентабельності становитиме 39,2 %. Враховуючи значний економічний потенціал для вирощування досліджуваної культури та наявні виробничі ресурси у ТОВ «Україна-2001» можна стверджувати, що дана сільськогосподарська культура вигідна для господарства і має перспективи розвитку.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами проведеного дослідження можна визначити такі висновки та рекомендації.

ТОВ «Україна-2001» має в своєму розпорядженні 1833,0 га сільськогосподарських угідь, з них вся площа під ріллею. Протягом трьох років земельна площа господарства не змінювалась. Оцінюючи основні виробничі фонди аналізованого господарства потрібно відзначити, що вони збільшились на 79 %. Фондовіддача за досліджуваний період зменшилась з 4,4 грн. у 2013 р. до 2,86 грн. у 2015 р. Фондомісткість збільшилась на 52%. Основною галуззю сільського господарства у ТОВ «Україна-2001» є рослинництво, яке спеціалізується на виробництві озимої пшениці, гречки та сої. Частка зернових за три роки зросла на 94,05 % і становить 51,5 %

Рівень розвитку продукції рослинництва визначається насамперед обсягами виробництва, що в свою чергу залежить від розмірів посівних площ, їх структури та врожайності. Посівна площа пшениці у ТОВ «Україна-2001» з кожним роком збільшувалась і у 2015 р. порівняно з базовим роком дане зростання становило 36,5 %, гречки – 70,73 %, посівів сої – 23,22 % і все це за рахунок того, що підприємство перестало висівати ячмінь ярий.

У ТОВ «Україна-2001» спостерігається позитивна тенденція і щодо збільшення врожайності сільськогосподарських культур. Урожайність озимої пшениці зросла на 60,49 %, гречки – на 23,88 %. Відповідно значно збільшилось виробництво всіх культур на підприємстві, а саме: пшениці озимої на 25178 ц, гречки на 3239 ц, сої на 1782 ц.

Вартість валової продукції за досліджуваний період збільшилася в підприємстві на 1,3 млн. грн., що забезпечило зростання валового прибутку у 2015 р. порівняно з 2013 р. майже на 1,9 млн. грн., досягнувши 4,9 млн. грн. А найважливіший індикатор прибутковості – рівень рентабельності – зріс з 27,84 % до 54,54 %.

У зерновій галузі собівартість протягом досліджуваних трьох років

зростала і у 2015 році становила 161,4 грн./ц, що на 46,6 % більше, ніж у 2013 р. Ціна реалізації за досліджуваний період зросла на 57,4 %, що позитивно відзначилось на рівні прибутку, який зріс майже вдвічі – з 32,32 грн./ц до 62,8 грн./ц. В результаті цього рівень рентабельності, який визначається як відношення отриманого прибутку до собівартості виробництва продукції, збільшився з 29,4 % у 2013 р. до 38,9 % у 2015 р., або у 1,32 рази.

Одним із ефективних заходів підвищення ефективності функціонування зернового ринку зерна є забезпечення функціонування інтегрованих зернових кластерів товаровиробників зерна, що сприятиме ринково-конкурентній стійкості суб'єктів господарювання.

Виробнича програма у зерновому господарстві ТОВ «Україна-2001» включає такі елементи: проектна структура посівних площ; проектна урожайність зернових культур; планово-індикативні показники виробництва певних видів продукції; агротехнічні заходи щодо виконання виробничої програми (перелік сортів, система насінництва, добрив, пестицидів, меліорації).

У ТОВ «Україна-2001» на початок проектного року у розпорядженні підприємства було 1833 га землі, з них 1781 га були відведені під сільськогосподарські угіддя, а інші 52 га пустували. Протягом планового року було вирішено з цих 52 га угідь 40 га відвести на багаторічні насадження, а 12 га – під створення ставка. Для здійснення поліпшення земель підприємству необхідно 75920 грн.

На підставі визначеного прогнозу виробництва зерна прибавка до урожаю озимої пшениці складатиме 4,2 центнери на 1 га. Додаткове внесення мінеральних і органічних добрив забезпечить зростання урожайності зернових культур. Врожайність озимини планується у розмірі до 53,59 ц/га, гречки – до 23,25 ц/га, сої – до 24,09 ц/га.

Проектування обсягу виробництва зернових культур проведено на основі проектної врожайності та розмірів посівних площ. У цьому випадку

валові збори основної продукції зернових культур визначаються в початково-оприбуткованій вазі та вазі після доробки або заліковій вазі. Вартість валової продукції зернових культур у 2017 р. згідно запропонованого проекту становитиме 35056,3 тис. грн.

У плановому році передбачається посіяти 880,7 га озимої пшениці з урожайністю 53,59 ц/га. Це дасть змогу отримати 45780,81 ц зерна у масі після доробки. В результаті прибуток буде складати 90,05 грн./ц або 4122,6 тис. грн. в цілому. Як наслідок рівень рентабельності становитиме 39,2 %. Враховуючи значний економічний потенціал для вирощування досліджуваної культури та наявні виробничі ресурси у ТОВ «Україна-2001» можна стверджувати, що дана сільськогосподарська культура вигідна для господарства і має перспективи розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / В.М. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін. – К. : ННЦІАЕ, 2011. – 1008 с.
2. Бабич А.О. Вдосконалення технології зберігання і використання зерна / А.О. Бабич, А.А. Засуха, Г.М. Калетнік та ін. – Вінниця: Ін-т кормів УААН, 1996. – 240 с.
3. Безуглий М.Д. Стан, основні тенденції розвитку сільського господарства України / М.Д. Безуглий, С.М. Кваша // Економіка АПК. – 2012. – №4. – С. 3-15.
4. Бігдан О.В. Теоретичні аспекти екологізації сільськогосподарського виробництва / О.В. Бігдан // Економіка АПК. – 2012. – №10. – С. 46-53.
5. Бойко В.І. Зернове господарство: проблеми і напрями розвитку / В.І. Бойко. – К.: ІАЕ, 2008. – 66 с.
6. Бородіна О.М. Агрохолдинги як база формування корпоративного аграрного устрою в Україні / О.М. Бородіна, А.О. Гуторов // Економіка АПК. – 2012. – №11. – С. 21-30.
7. Бородіна О.М. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп.; [за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи]. – К.: Ін-т екон. та прогнозування НАН України, 2012. – 56 с.
8. Буркинський Б.В. Реформування системи державної сертифікації на зерновому ринку України / Б.В. Буркинський, В.М. Ганганов, В.М. Лисюк, О.В. Нікішина // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 29-40.
9. Быков Г.Е. Экономический механизм государственной поддержки и регулирования зернового производства в странах с развитой рыночной экономикой / Г.Е. Быков, В.Г. Быков //

Агропромислове виробництво: досвід, проблеми та тенденції розвитку. – 2004. – №1. – С.1-15.

10. Васильченко А.Н. Деякі особливості функціонування ринку хліба в Україні / А.Н. Васильченко // Зберігання та переробка зерна. – 2013.– №3. – С.49-51.

11. Ващуков Л.И. Сільське господарство зарубіжних країн : статистичний довідник / Л.И. Ващуков, Р.Ф. Горькіна, А.Г. Папцов. – М. : ВНИИЭС, 2010. – 120 с.

12. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / [Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван та ін.]; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув.– К., 2009. – 432 с.

13. Владимиров Д. Майстер ікс / Д. Владимиров, Г. Татаренко // Бізнес. – 2013. – №20 (1059). – С. 50-52.

14. Гайдук Т.Г. Трансформація системи реалізації зерна в Україні до ринкових умов: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02 / Т.Г. Гайдук. – К., 2009.– 20 с.

15. Ганганов В.М. Механізм розподілу доходів на зерновому ринку України / В.М.Ганганов, В.М. Лисюк, О.В. Нікішина // Економіка АПК. – 2012.– №12.– С. 30-39.

16. Герцик В.А. Ієрархічна структура організаційно-економічного механізму управління розподілом підприємства / В.А. Герцик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/1.

17. Гуроров А.О. Корпоратизація сільського господарства в Україні / А.О. Гуроров // Економіка і прогнозування. – 2012. – №4. – С. 82-92.

18. Данильченко Р.В. Міжнародний досвід функціонування та регулювання зернового ринку Р.В. Данильченко, Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – Вип. 1. – с. 109-118

19. Дем'яненко М.Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іванина // Економіка АПК. – 2009. – №9. – С. 3-9.
20. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / О.М.Бородіна, С.В. Кирилюк, О.Л. Попова та ін.; за ред. д-ра екон. наук О.М. Бородіної. – К.: Ін-т екон. та прогнозування НАНУ, 2008. – 264 с.
21. Дикаленко М. Зерногрейдери / М. Дикаленко // Бизнес. – 2013. – № 23 (1062). – С. 58-61.
22. Дмитрук Б.П. Про реформування інфраструктури ринку зерна / Б.П.Дмитрук // Економіка АПК. – 2013. – №1. – С. 60-65.
23. Кирилюк Є.М. Формування економічних відносин сільськогосподарських товаровиробників із посередницькими структурами в Україні: Монографія / Є.М. Кирилюк. – Черкаси: Вид. ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2009. – 212 с.
24. Кирилюк Є.М. Аграрний ринок в умовах трансформації економічних систем: [Монографія] / Є.М. Кирилюк. – К.: КНЕУ, 2013. – 571 с.
25. Колесов О.С. Маркетингові дослідження та аналіз ринків зернопродукції регіону / О.С. Колесов. – К.: Задруга, 2002. – 150 с.
26. Колесник В.М. Сучасний стан маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств зерно продуктового під комплексу АПК / В.М.Колесник // Тези доповідей Причорноморської регіональної науково-практичної конференції. – Миколаїв, – 2005. – С. 11-13.
27. Колесник В.М. Організаційні аспекти маркетингу у зернопродуктовому підкомплексі АПК / В.М. Колесник // Тези доповідей Причорноморської регіональної науково-практичної конференції. – Миколаїв, – 2006. – С. 36-38.
28. Колмаков А.П. Еще раз о ценах на зерно / А.П. Колмаков // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2002. – №6. – С. 9 - 12.

29. Колодійчук В.А. Логістична концепція управління запасами на регіональному зерновому ринку В.А. Колодійчук // Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК. – 2012. – №19(1). – С.160–169.
30. Колодійчук В.А. Галузеве позиціонування зернопродуктового підкомплексу АПК України / В.А.Колодійчук // Економічний часопис XXI. –9 – 10(1)'2014. – С.45-49
31. Кропивко М.Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2012. – №3. –С. 3-15.
32. Лобас М.Г. Економічна стійкість сільськогосподарського виробництва як основний чинник його конкурентоспроможності / М.Г.Лобас, В.І. Бойко // АгроІнКом. – 2013. – №3–4. – С. 23-27.
33. Організація і планування сільськогосподарського виробництва / За ред. Зрібняка Л. Я., Ільчука М.М.– К.: Нічлава, 2013.
34. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу: Навч. посібник / М.М.Ільчук, Т.Д.Іщенко, В.К.Збарський та ін.; За ред. М.М.Ільчука. – К.: Вища освіта, 2014. – 398 с.
35. Охріменко І.В. Методичні підходи до побудови системи заходів державного регулювання аграрного ринку / І.В. Охріменко // АгроІнКом. –2011.– №4– 6.– С. 20-23.
36. Папцов А.Г. Некоторые аспекты государственной поддержки сельского хозяйства Японии / А.Г. Папцов // Агропромышленное производство: опыт, проблемы и тенденции развития. – М.: ВНИИЭСХ, 2003. – №2. – С.19–25.
37. Річні звіти соціально-економічного розвитку ТОВ «Україна-2001» за 2013-2015 рр.

38. Саблук П.Т. Аграрний сектор в умовах членства України у СОТ: здобутки і перспективи / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С.5.
39. Синявский Н.Г. Оценка бизнеса: гипотезы, инструментарий, практические решения в различных областях деятельности /Н.Г.Синявский. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 240 с.
40. Соболев Д.А. Роль інструментів державного регулювання у вдосконаленні логістичної системи торгівлі зерном в Україні / Д.А. Соболев // Економіка АПК. – 2012. – 8. – С. 44-46.
41. Статистичний щорічник України за 2015 рік / за ред. Ігнатова С.Н. – Держстат України, 2016.
42. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: [наук. доп.] / О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуторов та ін.; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи. – К.: Ін-т екон. та прогнозування НАЛУ, 2012. – 56 с.
43. Фоменко С.В. Формування зернопродуктового підкомплексу АПК / С.В. Фоменко // Економіка АПК. – 2002. – №12. – С. 60-62.
44. Формування і розвиток ринку зерна в Україні / О.Г. Шпикуляк, Ю.П. Воскобійник, Р.П. Саблук, О.В. Овсянніков. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. –190с.
45. Франченко Л.О. Оптимізація каналів просування виробниками зерна на світовий ринок / Л.О. Франченко // Економіка АПК. – 2013. – №9. –С. 136– 142.
46. Худолій Л. Економічний механізм формування та функціонування ринку зерна в Україні / Л.Худолій. – К.: ІАЕ, 1998. – 211 с.

47. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України / О.М. Шпичак та ін.; ред. О.М. Шпичак. – К.: 2000. – 585 с.
48. Чмирь С.М. Розвиток зернопродуктового підкомплексу в Україні: [монографія] / С.М. Чмирь. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 292 с.
49. Шатравка Ю. Украинский рынок пшеничной муки: кто помогает, а кто усложняет / Ю.Шатравка // Хранение и переработка зерна. – 2013. – № 3. – С. 15-16.
50. Шибаніна О.В. Розвиток виробництва зерна і його значення у забезпеченні продовольчої безпеки / О.В. Шибаніна, Т.В. Демченко // Економіка АПК. – 2008. – №12. – С. 9-12.
51. Шкуренко Л.В. Формування центрів з виробництва насіння озимих зернових культур / Л.В. Шкуренко // Економіка АПК. – 2012. – №5. – С. 169-172.
52. Шолойко А.С. Тенденції державної підтримки сільського господарства / А.С. Шолойко // Економіка АПК. – 2012. – №5. – С. 41-44.
53. Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку: Монографія / О.Г.Шпикуляк. – К.: ННЦ «Ін-т аграрної економіки», 2009. – 480 с.
54. Шпичак О.М. СОТ та економічні проблеми АПК України / О.М.Шпичак // АгроІнКом. – 2008. – №3-4. –С. 18-22.
55. Шпичак О.М. Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2012. –№8. – С. 3-19.
56. Шпичак О.М. Вигоди та проблеми експорту зерна з України / О.М.Шпичак, О.В. Боднар // Економіка АПК. – 2014. – №10. – С. 5-16.
57. Шубравська О.В. Розвиток аграрного ринку України в умовах дії інноваційних чинників / О.В. Шубравська, К.О. Прокопенко // Економіка і прогнозування: – 2013. – №2. – С. 118-129.

58. Щодо важелів сприяння оновленню матеріально-технічної бази аграрних підприємств: аналітична записка [Електронний ресурс] / О.Собкевич, В. Русан, А.Юрченко, В.Скороход; Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/449>.

59. Якобчук В.П. Концептуальні аспекти формування зернового кластеру в регіоні / В.П. Якобчук, О.В. Захаріна // Економіка АПК. – 2012. – №1. – С. 115-120.

60. Якубів В.М. Соціоекономічний підхід у забезпеченні збалансованого розвитку аграрних підприємств / В.М. Якубів // Економіка АПК. – 2012. – №8. – С. 57-61.